

Vurige tongen in de islam

Pinksterproject van Calvijn met Junior College
&
De nabijheid van Allah

Afstudeerproject
A.G. Boeve

“En toen de dag van het Pinksterfeest vervuld werd, waren zij allen eensgezind bijeen. Plotseling kwam er uit de hemel een geluid als van een geweldige windvlaag en dat vervulde heel het huis waar zij zaten.

En aan hen werden tongen als van vuur gezien,

die zich verdeelden, en het zat op ieder van hen. En zij werden allen vervuld met de Heilige Geest en begonnen te spreken in andere talen, zoals de Geest hun gaf uit te spreken.”¹

“En Wij hebben duidelijke tekenen tot u nedergezonden, en de voorbeelden van hen die voor u zijn geweest en een raadgeving voor de godvrezenden. Allah is het Licht van de hemelen en de aarde. De gelijkenis van Zijn Licht is als een nis waarin een lamp staat. De lamp is door een glas omsloten; het glas is als een schitterende ster. Het wordt, aangestoken met olie van een gezegende boom, een olijfboom, die van het Oosten noch van het Westen is, welks olie bijna zou lichten, zelfs al raakte vuur haar niet.

Licht op Licht. Allah leidt tot Zijn Licht wie Hij wil.

Allah geeft gelijkenissen voor de mensen; Allah heeft kennis van alle dingen.”²

¹ (Herziene Statenvertaling, 2010) Handelingen 2:1-4

² (koranonline) 24 het licht, ayat 34, 35

Woord vooraf

Het is inmiddels al weer vier jaar geleden, dat ik stage liep, op het Calvijn met Junior College. Dit is een Vmbo Basis/Kader/LWOO school in Amsterdam Slotervaart en onderdeel van de Amarantis onderwijsgroep. Het was een gevarieerde stage. Naast de reguliere lessen mocht ik meehelpen met het opzetten van nieuwe projecten.

Het Pinksterproject is een project van het CmJC (Calvijn met Junior College) in samenwerking met het Meridiaan, een Vmbo school voor gemengde en theoretische leerweg.

Dit project genaamd 'Vurige tongen in het bos', heeft een speciale plek in mijn hart gekregen. Nadat mijn stage was afgerond, ben ik dan ook in de jaren daarna bij het project betrokken gebleven. Er is ook altijd contact gebleven met mijn stagebegeleiders van toen. En zo ontstond op een goede dag, het idee voor dit afstudeerproject.

In eerste instantie hadden we een ander onderzoek in gedachten. Er zouden kleine vooral didactische aanpassingen aan het project worden gedaan. Daarnaast zou het vooral een evaluatieonderzoek worden van hoe het project functioneert. Uiteindelijk bleek dit niet afdoende voor een afstudeeronderzoek. In overleg ben ik toen een hele andere kant uitgegaan. Het idee achter dit onderzoek is, om het Pinksterproject te laten aansluiten bij de overwegend islamitische leerlingen. Hierdoor zijn mystiek en soefisme kernwoorden geworden voor dit onderzoek.

Annelies Boeve

Inhoudsopgave

Inleiding

I.	Relevantie	5
II.	Probleemstelling	5
III.	Plan van aanpak	5

Theoretisch onderzoek

1	Wat zijn elementen van christelijke mystiek in het Pinksterproject?	
1.1	Wat is het Pinksterproject?	7
1.2	Hoe komt het Pinksteren hierin naar voren?	10
1.3	Wat is christelijke mystiek en welke aspecten hiervan komen naar voren in het Pinksterproject?	11
1.4	Concluderende reflectie	15
2	Welke mystieke kenmerken heeft het soefisme die lijken op die binnen de christelijke traditie?	
2.1	Wat is het soefisme?	17
2.2	Kort globaal overzicht van mystieke kenmerken binnen het soefisme	22
2.3	De soefistische mystieke kenmerken die lijken op die in de christelijke traditie	26
2.4	Concluderende reflectie	30
3	Welke specifieke mystieke elementen binnen het soefisme hebben raakvlakken met die binnen de christelijke mystiek en hoe zijn deze verenigbaar in het Pinksterproject?	
3.1	Elementen uit het soefisme die geschikt zijn voor het Pinksterproject	32
3.2	Belangrijke aandachtspunten	34
3.3	De nieuwe invulling van het project	35
4	Conclusie en evaluatie	
4.1	Conclusie	39
4.2	Evaluatie	39

Bronnen

Bijlagen

- a. Projectboekje
- b. Verslaglegging Jos Clemens, Pinksterproject
- c. Verhaal Narnia
- d. Onderzoeksresultaten

Inleiding

I. Relevantie

De directie van de school vond het belangrijk, om de identiteit van de school meer op de kaart te zetten. Er werden al jaren geen vieringen meer op school gehouden. De vraag aan de sectie levensbeschouwing, Jos Clemens en Klaas van Meijeren, was om zich hier op te bezinnen. Na overleg was keuze gevallen op het Pinksterfeest. Dit omdat Pinksteren in de lente valt en dit jaargetijde zich prima leent voor een buitenactiviteit. Daarbij heerst er bij de doelgroep meer onwetendheid rondom het Pinksterfeest, dan bijvoorbeeld het Kerstfeest of het Paasfeest. De verwachting was dat daardoor de leerlingen en docenten van het Calvijn met Junior College, waarschijnlijk meer open zou staan voor dit feest, met haar opgewekte en spirituele karakter.

Het was een goed project geworden, waar iedereen erg van genoot, zowel het personeel als de leerlingen. De dag had een gevarieerde inhoud met spel, sport en theater en de benodigde diepgang om het Pinksterfeest bekendheid te geven. Hoe kon dit verbeteren?

Het meest invloedrijke verbeterpunt voor het project ontstond door een verandering op didactisch gebied, bij de lessen levensbeschouwing. Er was voor gekozen meer te gaan werken vanuit de beginsituatie van de leerlingen. Er werd altijd al concentrisch, thematisch lesgegeven. Wat inhoud dat aan de hand van thema's de diverse religies worden behandeld. Voorbeelden van dit soort thema's zijn; schepping/ ontstaan van de aarde, bronnen (geschriften etc), wonderen en feesten.

Doordat er nu vanuit de achtergrond van de leerlingen wordt gestart, begint ieder nieuw thema eerst vanuit de visie van islam en hoe het thema binnen de islam naar voren komt. Vervolgens worden vanuit die bekende begrippen voor de leerlingen, onderzocht hoe andere godsdiensten zich verhouden tot het thema.

Wat houdt deze verandering in voor het Pinksterproject?

Omdat 96% van de leerlingen een islamitische achtergrond heeft, ben ik in dit onderzoek gaan kijken of de spirituele en mystieke elementen die in het Pinksterproject aanwezig zijn, ook te vinden zijn in de islam. Zo veranderde 'Vurige tongen in het bos' in 'Vurige tongen in de islam', de titel van mijn onderzoek.

II. Probleemstelling

Hoe kan de mystiek in de islam, bijdragen aan de herkenbaarheid van het Pinksterfeest, zoals dit aan de orde komt in het Pinksterproject 'Vurige tongen in het bos'?

Deze hoofdvraag wil ik beantwoorden middels 3 deelvragen.

Wat zijn elementen van christelijke mystiek in het Pinksterproject?

Welke mystieke kenmerken heeft het soefisme die lijken op die binnen de christelijke traditie?

Welke specifieke mystieke elementen uit het soefisme hebben raakvlakken met mystieke elementen uit het Pinksterproject?

III. Plan van aanpak

Het eerste hoofdstuk van het theoretische onderzoek, begint met een paragraaf waarin duidelijk wordt wat het Pinksterproject is en een paragraaf hoe het Pinksterfeest hierin naar voren komt. Daarna volgt een beschrijving van de christelijke mystiek en hoe deze naar voren komt in het Pinksterproject.

Het tweede hoofdstuk begint met een uitgebreide schets van de geschiedenis van de islamitische mystiek. In de tweede paragraaf worden de islamitische mystieke kenmerken behandeld. En de laatste paragraaf worden de overeenkomsten en verschillen tussen de islamitische mystieke kenmerken en de christelijke mystiek kenmerken beschreven.

In het derde hoofdstuk, word in de eerste paragraaf, de islamitische mystieke kenmerken beschreven, die bruikbaar zijn voor de nieuwe invulling van het Pinksterproject. Aan de hand daarvan volgen aanbevelingen en het gewijzigde programma van het Pinksterproject.

Theoretisch onderzoek

1. Wat zijn elementen van christelijke mystiek in het Pinksterproject?

Inhoud

- 1.1 Wat is het Pinksterproject?
 - 1.1.1 De projectdag
 - 1.1.2 Het doel
- 1.2 Hoe komt het Pinksteren hierin naar voren?
 - 1.2.1 De Pinksterheuvel
 - 1.2.2 Het negatief
- 1.3 Wat is christelijke mystiek en welke aspecten hiervan komen naar voren in het Pinksterproject?
 - 1.3.1 Christelijke mystiek
 - 1.3.2 De natuur
 - 1.3.3 Beeldspraak
 - 1.3.4 Ervaring
- 1.4 Concluderende reflectie

Inleiding

De eerste paragraaf is een introductie van het Pinksterproject en in de tweede paragraaf komt aan bod hoe het Pinksterfeest hierin naar voren komt. Daarna volgt een beschrijving van de christelijke mystiek en hoe deze naar voren komt in het Pinksterproject. De bedoeling is dat er duidelijk wordt hoe het originele Pinksterproject in elkaar zat en welke plek de mystiek hierin had.

Voor het beantwoorden van de eerste vraag; 'Wat zijn elementen van christelijke mystiek?' heb ik voornamelijk gebruik gemaakt van de verslaglegging van Jos Clemens. Hij heeft een uitvoerig stuk geschreven ter verantwoording van het Pinksterproject. Een gedeelte hiervan heb ik opgenomen als bijlage b. Als ik zijn tekst gebruik zal ik naar de bijlage en het bijbehorende paginanummer verwijzen. De bronnen die hij heeft gebruikt, benoem ik verwijzend naar de originele bron. Het originele projectboekje waar ik meerdere malen naar verwijs is te vinden als bijlage a.

1.1 Wat is het Pinksterproject?

Het Pinksterproject vindt plaats op de woensdag na Pinksteren, in het Amsterdamse bos. De leerlingen gaan onder begeleiding van de mentor, met het openbaar vervoer naar het Amsterdamse bos. Iedereen krijgt op school een projectboekje³, waarin het project van A tot Z wordt beschreven. De routebeschrijving start vanaf school. Naast de route beschrijving bevat het boekje vragen, opdrachten, speluitleg en teksten. Het is een compleet doorlopend verhaal en de 'ervaring' start als de klas de school verlaat. Het eerste gedeelte van de dag staat in het teken van de vergiftigde mens en laat zien wat Pinksteren niet is. In het tweede gedeelte gaan de leerlingen op zoek naar een medicijn en vinden dit doormiddel van het Pinksterverhaal.

1.1.1 De projectdag

Tijdens de reis naar het Amsterdamse bos, worden de leerlingen ingewijd in de vorm van project. Er worden vragen gesteld, waarvan de symbolische waarde van belang is voor het project. Voorbeelden van deze vragen zijn; 'Waarvan is de slang een symbool?' 'Waarvan is de uil een symbool?'⁴

Als de leerlingen aankomen bij het Amsterdamse bos, worden ze bij het 'ontmoetingscentrum' opgewacht door een vrijwilliger. Hier worden vragen gemaakt en vervolgens mogen de leerlingen doorlopen naar de eerste spelactiviteit⁵, de Narnia-game.

Deze activiteit wordt begeleid door een leraar lichamelijke beweging. Het is een tikspel, waarbij de leerlingen bekent raken met symbolen als; buiten adem raken, bevriezen en energie verliezen. Deze activiteit is vooral gebaseerd op het verhaal van de film Narnia⁶. De leerlingen hebben deze film allemaal in de lessen levensbeschouwing gezien en behandeld. Daardoor zijn ze goed op de hoogte van de rollen en beeldspraak. De tikkers staan symbool voor de ijskoningin die mensen bevriest. Hiertegenover staan de leerlingen die in staat zijn te ontdooien, dit staat symbool voor de bevrijding van Aslan. Die mensen met zijn adem kan ontdooien en weer tot leven kan wekken. Als het spel is afgelopen gaan de leerlingen doormiddel van spoorzoeken naar het Dachau-monument.⁷

Het Dachau-monument bestaat uit een pad tussen 2 hagen. Op het pad staan de plaatsnamen waar concentratiekampen waren. Het herinnert op die manier aan de 2e wereldoorlog. Hier staat centraal dat de leerlingen gaan begrijpen wat een 'vergiftigd mens' aan ellende teweeg kan brengen. De leerlingen lopen één voor één in stilte over het pad tussen de hagen door. Ze krijgen vooraf een heel zuur snoepje in hun mond, wat helpt om stil te blijven. Dit zuur staat symbool voor het gif.

Het volgende onderdeel is een theaterstuk⁸. Het vindt plaats op een donker en dicht stuk bos. Het is gevoelsmatig een beklemde, spannende plaats. Het theaterstuk wordt uitgevoerd door een docent Nederlands. Er komt duistere muziek met een harde beat uit de speakers en iedere leerling krijgt een masker op. De docent heeft zelf ook een masker op en ziet er angstaanjagend uit. Veel leerlingen vonden het echt een beetje eng. Als iedereen gezetteld is draagt de docent een gedicht voor, waarbij de leerlingen mee lezen met de tekst⁹ in het projectboekje en de ontbrekende woorden invullen.

De leerlingen lopen na deze activiteit weer verder en komen door een 'nauwe poort' op een open grasveld. Ze zijn nu onderaan de voet van de 'Pinksterheuvel'. Doormiddel van een sportieve activiteit¹⁰ moeten de leerlingen een 'vergiftigde' medeleerling naar boven dragen.

Boven op de heuvel¹¹ begint deel 2 van de route. De leerlingen krijgen nieuwe energie doormiddel van eten. Ze krijgen een broodje en karnemelk met ranja. Hierbij worden ze gevraagd; 'Wat wil jij erin?' Deze vraag is bedoeld als een opwarmertje voor het Pinksterverhaal, omdat dan verteld wordt dat de slang

³ Bijlage a

⁴ Bijlage a, p 3

⁵ Bijlage a, p 3

⁶ Bijlage c

⁷ Bijlage a, p 4

⁸ Bijlage a, p 5

⁹ Bijlage a, p 6

¹⁰ Bijlage a, p 9

¹¹ Bijlage a, p 10

zonder vragen zijn gif in de mens stopt, maar de Heilige Geest die in mensen wil wonen, vraagt het eerst. Dus wat wil jij erin? Het gif of het medicijn?

Vervolgens worden ze doorverwezen naar het laatste theaterstuk.¹² Hier maken de leerlingen kennis met het medicijn doormiddel van het Pinksterverhaal.¹³ Het is een mooie plek met een prachtig uitzicht. Ze horen lichte, blij muziek en worden ze omringd door de vlammetjes van fakkels.

Daarna maken leerlingen een wandeling van de heuvel en krijgen, als ze beneden zijn aangekomen, nog een keer drinken aangeboden en lopen door naar het laatste onderdeel¹⁴ van het project. Dit spel is een soort evaluatie, met posters over de betekenis van Pinksteren. De leerlingen moeten aangeven wat er wel en niet bij het Pinksterfeest hoort.

Hierna reizen de leerlingen als klas weer terug naar school.

Tijdens de levensbeschouwing les na het project worden de boekjes behandeld en nagekeken.

1.1.2. Het doel

Zoals ik bij de relevantie, op pagina 5, al aangaf kwam de vraag voor een project in eerste instantie van de directie van het Calvijn met junior college. Het was van belang dat de protestants christelijke identiteit weer meer onder de aandacht kwam.

We hebben eerst gekeken naar de doelgroep, de leerlingen. Het gaat op deze school om leerlingen in de leeftijd 12/14jr, waarvan 60% in staat is abstract te denken. De leerlingen hebben veelal conventionele inslag. Wat inhoudt dat ze willen beantwoorden aan de groepsverwachtingen, waardoor de kans niet groot is dat eigen standpunten kunnen worden gerelativeerd. Ze zijn echter wel in staat het eigen standpunt met dat van anderen te vergelijken. Verder denken ze over het algemeen in termen van straf en loon door het Ultieme, wat door hen te beïnvloeden is door riten zoals bidden en vasten.¹⁵ Een belangrijk gegeven bij deze laatste opmerking is de achtergrond van de leerlingen. De leerlingen komen namelijk voor 96% uit Turkse en Marokkaanse gezinnen komen, de overige 4% bestaat hoofdzakelijk uit Surinaamse leerlingen.¹⁶

Tijdens het brainstormen over het project, werd al snel duidelijk dat het van belang was dat het project diepgang heeft, maar oppervlakkig lijkt. Dit vooral omdat ook een heel aantal docenten geen affiniteit meer heeft met de identiteit van de school. Daarom is er gekozen voor een project waarbij sport en spel verdiept worden doormiddel van symboliek en metaforen. Zodat het project op die manier voor iedereen toegankelijk is. Ook de theaterstukken zijn bedoeld om de belevingswereld te activeren en informatie over te dragen. Dit laatste grotendeels door het gebruik van beeldspraak en het beleven van ervaring. Zo is er geprobeerd mogelijke allergieën bij leerlingen te overbruggen.¹⁷

De doelen van het project¹⁸

1) Omgang met de diversiteit

Om de doelen te halen op een manier die past bij de doelgroep is er gekozen om het interreligieus model in de zachte vorm te hanteren. Wat inhoudt dat de leerlingen zich niet realiseren wat hun eigen levensbeschouwelijke achtergrond is. De leerlingen worden bij dit model bewust gemaakt van hun achtergrond door het stellen van levensvragen. Het gesprek tussen de leerlingen wordt bevorderd en de zoektocht naar antwoorden (waarheid) wordt sterk gestimuleerd. Te allen tijde moet er ruimte bestaan voor de eigen invulling.

2) Het vormgeven van het spirituele

Er is gekozen voor beeldtaal die aansluit bij de belevingswereld van de leerlingen. Verder wordt er gebruik gemaakt van ervaringsleren, door de leerlingen te confronteren met een probleemstelling die aanzet tot actie of verzet. Waardoor het gevoel ontstaat 'er moet wat gebeuren!'

¹² Bijlage a, p 10

¹³ Bijlage a, p 11

¹⁴ Bijlage a, p 13

¹⁵ Bijlage b, p 22

¹⁶ www.rotary.nl/amsterdam/nieuws/Projectplan%20Calvijn%20Junior%20College.doc/calvijn_met_junior_college.html

¹⁷ Bijlage b, p 19, 26, 27

¹⁸ Bijlage b, p 22, 23

3) De inhoud van Pinksteren

Ten eerste wordt het Pinksterverhaal letterlijk verteld. Daarnaast wordt de aandacht gevestigd op de blijdschap die Pinksteren met zich meebrengt. Er wordt duidelijk gemaakt dat dankzij het Pinksterfeest de mogelijkheid ontstaat om Gods Geest te ervaren. Ook wordt duidelijk dat tijdens het eerste Pinksterfeest de kerk is geboren. Verder willen we duidelijk maken wat dit met een persoon kan doen (Petrus).

4) De spiritualiteit

In het project wordt het nut van spiritualiteit duidelijk gemaakt en wordt het wellicht abstracte begrip voor de leerlingen herkenbaar gemaakt. Het begrip spiritualiteit komt dicht bij de leerling door, ervaring 'je wordt er gelukkiger van', de plek waar het project plaatsvindt, de natuur, 'waar sporen van Zijn aanwezigheid zijn' en de persoonlijke nabijheid van God zelf, in de duiding van de H. Geest als de levenslucht die men inademt. Ook krijgt negatieve spiritualiteit een gezicht door het onderdeel Poisend, het eerste theaterstuk.

5) Oppervlakkigheid en diepgang

Dit uitgangspunt en doel zijn bevestigd door de literatuur. Hierin zijn ook mogelijkheden geboden om allergieën te voorkomen, affiniteit op te wekken en een gepaste mate van vrijblijvendheid te creëren maar wel het klinisch toeschouwen te voorkomen. Daarbij was het van belang het geheim niet te verkwanselen door het dichtmetselen met dogma's en traditie.

1.2 Hoe komt Pinksteren hierin naar voren?

1.2.1 De Pinksterheuvel

Het antwoord op deze vraag zou heel kort kunnen zijn. Het theaterstuk wat boven op de Pinksterheuvel wordt gehouden vertelt namelijk letterlijk het Pinksterverhaal. Hier wordt duidelijk dat Pinksteren het geboortemoment van de kerk is en dat de Geest van God het particularisme doorbreekt. Verder wordt duidelijk dat Pinksteren een bron van inspiratie is, wat aanzet tot handelen en blijdschap geeft aan het leven.

De Pinksterheuvel is het onderdeel bij uitstek waar het Pinksterfeest heel duidelijk wordt uitgelegd en naar voren komt. Zoals al eerder naar voren is gekomen, is er ook veel aandacht voor symbolen en beeldspraak. Hierin komt Pinksteren ook naar voren, maar in minder expliciete vorm. Bij iedere activiteit die in het Amsterdamse bos plaatsvindt zijn posters geplaatst. Dit geeft natuurlijk duidelijk aan voor de leerlingen dat er iets staat te gebeuren en het is een leuke aankleding. Maar de beelden die gebruikt worden hebben ook boodschap over wat Pinksteren is. Goede voorbeelden hiervan zijn; de duif, adem, energie en Aslan.

Verder zijn in het projectboekje teksten en vragen die informatie verschaffen over Pinksteren. Zo is er het spel waarbij de leerlingen een 'vergiftigd mens' de heuvel opdragen. Boven op de heuvel is het medicijn; het Pinksterverhaal. De heuvel is daarmee letterlijk en figuurlijk het hoogtepunt van de dag. Bij deze spelopdracht zijn teksten over; het belang van goed ademhalen voor meer levensenergie¹⁹ en de rol van het hart zowel in geestelijke als lichamelijke zin. Vooral in het 2e stukje wordt verteld dat het hart in geestelijke zin vaak wordt aangeduid als de verblijfplaats van je ziel of, zoals in het christelijke geloof, de woning van de Heilige Geest.

Voordat de leerlingen het Pinksterverhaal horen maken ze eerst een opdracht²⁰ met de muziek van M.W. Smith 'Breathe'. Het lied gaat over de noodzaak van adem en van de Heilige Geest. Daarna wordt het Pinksterverhaal verteld. De leerlingen lezen mee en vullen ontbrekende woorden in.

¹⁹ Bijlage a, p 9

²⁰ Bijlage a, p 10

1.2.2 Het negatief

Er is bewust voor gekozen om ook te beantwoorden aan de vraag: 'Wat is Pinksteren niet?' De route begint daarom met het Narnia tikspel, het Dachaumonument en het theaterstuk Poisend. Dit zijn allemaal onderdelen die juist duidelijk maken wat Pinksteren niet is en waarom Pinksteren ook zo'n belangrijk feest is. Dit eerste gedeelte van de route bevindt zich in het dicht beboste, donkere gedeelte van het park. Het staat in het teken van de vergiftigde mens. In het eerste spel ondervinden ze aan de lijve wat bevrozing van de ijskoningin met je doet. Bij het Dachaumonument is er de zure smaak van de snoepjes met de herinnering aan oorlog en de bewustwording waar de vergiftigde mens toe in staat is. Daarna bij het theaterstuk zijn er de enge maskers, en de nare sfeer. De maskers van de leerlingen hebben geen mondgat, dit is ten eerste handig omdat het geklets onderling bemoeilijkt, maar het is ook een symbool van geen adem, geen spreekrecht, geen vrijheid.

Ook zijn bij deze bovengenoemde onderdelen zijn posters geplaatst.

Deze beelden vertellen wat juist niet bij Pinksteren past; het enge masker van het theaterstuk, de slang, de ijskoningin en DANGER Poison.

Er is bewust voor gekozen om de speurtocht in het negatief te beginnen en het positief af te sluiten. De gedachte is dat de leerlingen met een blij gevoel naar huis te laten gaan en dat Pinksteren het laatste woord heeft.

1.3 Wat is christelijke mystiek en welke aspecten hiervan komen naar voren in het Pinksterproject?

Er is nu een beeld ontstaan van wat het Pinksterproject is en op welke manier het Pinksterfeest hierin verwerkt is. Maar ik wil ook laten zien hoe de mystiek hierin naar voren komt. Daarvoor wil ik nu eerst de vraag beantwoorden; 'Wat is christelijke mystiek?' Hierbij moet wel vermeld worden dat het christendom een zeer uitgebreide mystieke geschiedenis heeft. Het zou te ver voeren dit hier allemaal recht te willen doen. Daarom volgt hieronder een korte schets van de geschiedenis van de christelijke mystiek en daarna wil ik aan de hand van een korte definitie laten zien hoe dit in de praktijk vorm krijgt. Als laatste wil ik laten zien hoe de christelijke mystiek naar voren komt in het Pinksterproject.

Belangrijke bronnen die ik hiervoor gebruikt heb, zijn; Ds De Jong, Varen naar de overkant (1987); H. Küng, Christenzijn (1976); Frans Maas, Spiritualiteit als inzicht (1999); J. Nouta, Paulus de Mysticus (2004); A. K. Ploeger, Lessen over God (1997); B. Roebben, Pedagogiek van de hoop (2007); A. Roothaan, Spiritualiteit begrijpen (2007) en Kees Waaijman, Spiritualiteit vormen grondslagen methoden (2001)

1.3.1 Christelijke mystiek

In de geschiedenis van de christelijke mystiek zijn er verschillende perioden aan te wijzen. In elk van deze perioden had mystiek een andere betekenis, een andere lading. In de eerste periode werd mystiek gezien als de opgang van de mens naar God. God woont in het duistere licht, dat onzienlijk is voor de ogen van onze kennis, de wolk van het niet-weten. Het oriëntatiepunt van de mystiek licht in deze periode buiten de mens.

Later in de Middeleeuwen wordt de nadruk gelegd op het gezuiverde verlangen. Hierbij worden gevoel en wil belangrijker dan verstand. In deze periode is er een verschuiving van christocentrisch gerichte mystiek naar antropocentrisch. In de Frankische mystiek staat Christus nog duidelijk in het middelpunt en is er vooral sprake van lijdensmystiek. In de Duitse mystiek is Christus veel meer een voorbeeld en oriëntatiepunt en wordt de invulling van de mystiek steeds meer seculier. Het hoogste ideaal is te vinden als 'vonkje' in de mens zelf.

In de periode van de reformatie blijft deze antropocentrische houding en is de vraag in de mystiek veel meer; 'Hoe krijg ik een genadig God?' Deze periode heeft in sommige gevallen onder de Engelse invloed

een wettisch en directief karakter.

Vanaf de 17e eeuw komt er meer aandacht voor het bijvoeglijk naamwoord 'mystiek' in de zin van, raadselachtig en geheimzinnig. Hierdoor krijgt het een negatieve klank en werd gezien als dweperij en dwaling. De mystiek is vanaf deze periode een persoonlijke aangelegenheid. In de nadere Reformatie is er sprake van een directief moralistisch element. Daarbij is Gods immaniteit alleen een persoonlijke aangelegenheid en wordt niet meer maatschappelijk beleefd. In de periode van de Réveil is een voortzetting hiervan merkbaar. Het rechtzinnig christendom gaat zich in deze periode echter wel naar buiten keren en er ontstaat meer aandacht voor evangelisatie en maatschappelijk hulpbetoon. Pas in de 20e eeuw komt er een herwaardering van mystiek. Het komt te liggen in de sfeer van verhevigde emoties, de geniale ervaring en de uitzonderlijke beleving. Mystiek is dan vooral een zaak van de elite. Het is overigens in deze periode wel sterk gelinkt aan de romantische periode, waardoor het voor het een vooral seculier karakter krijgt en wordt ingevuld met alles wat dan 'vreemd' is. Alles past onder de paraplu; 'Zen en Yoga, animisme, alchemie, antroposofie, astrologie, spiritisme, hypnose en helderziendheid'.²¹

Mystiek is door deze periodes heen steeds meer als een randverschijnsel gaan functioneren, wellicht ook sterk onder invloed van het opkomend materialisme. Na deze grove, theoretische, verhandeling van de geschiedenis van de christelijke mystiek wil ik het even iets praktischer maken. Wat kan de christelijke mystiek in de praktijk betekenen voor een individu en, ten aanzien van het Pinksterproject.

Ik vond de volgende omschrijving van mystiek pakkend; 'De mysticus is iemand die op overweldigende wijze de tegenwoordigheid *ervaart* van iets wat *hemzelf overstijgt*. (...) De mysticus voelt zijn normale *ikheid verdwijnen*. Zijn persoonlijkheid – dat is de bepaalde, eigen manier waarop men zijn bestaan leidt – verliest haar contouren. De beslotenheid van de mens die zichzelf is wordt bij hem doorbroken.'

Ten eerste *ervaart* de mysticus iets. Dit ervaren van God, of de mystieke ervaring, noemt dr. Frans Maas, een indringende ervaring. Deze ervaring is bereikbaar voor iedere gelovige, waardoor men anders in de wereld komt te staan. De levenskracht die vrijkomt als gevolg van de spirituele levenshouding. Zij verbindt hierbij het spirituele, met de adem van de mens, de wind die door het lichaam blaast.²²

Ten tweede is er iets wat *hemzelf overstijgt*. Bij christelijke mystiek kun je stellen dat het 'iets' wat de mens overstijgt God is. Hierbij is er vaak een sleutelrol weggelegd voor de Heilige Geest. Dit komt nog sterker naar voren bij de term spiritualiteit, wat verbonden is met het woord spiritus, dat geest of adem betekent. Volgens Hans Küng, een Zwitserse theoloog, zou deze 'geest' niet de geest van een mens zijn, maar de Geest van God. "Deze is als Heilige Geest scherp te onderscheiden van de onheilige geest van de mens en de wereld. Het is geen obscure naamloze goddelijke kracht, maar onmiskenbaar de Geest van Christus, van de Zoon."²³

Verder spreekt Küng over een Aanwezigheid bij mensen en de wereld, waarover men niet kan beschikken. Het is een persoonlijke nabijheid van God zelf, één wezen met Vader en Zoon. Grijpbaar en toch weer niet, onzichtbaar en toch machtig, werkelijk als een met energie geladen wolk, van levensbelang als de levenslucht die men inademt.²⁴

Bij Küng en Maas komt het zelfde beeld naar voren van (levens-) adem en wind. Dit zijn twee begrippen die in het project nog vaak naar voren zullen komen ten aanzien van de ervaring en Geest.

Het derde mystieke kenmerk is dat de eigen *ikheid verdwijnt*. Zoals in de omschrijving al verder wordt verklaard, "de persoonlijkheid, dat is dat bepaalde, eigen manier waarop men zijn bestaan leidt – verliest haar contouren. De beslotenheid van de mens die zichzelf is wordt bij hem doorbroken." Het verstand, de wil en het geheugen wordt gezuiverd. Het rationele denken maakt plaats voor de intimiteit van de mystieke liefde. De mysticus gaat de wereld als een geheel ervaren, tot ze volkomen op God zin afgestemd.²⁵ Dit is

²¹ (Waaijman, 2001) p 353

²² (Maas, 1999) p 19, 25

²³ (Küng, 1976) p 430

²⁴ (Küng, 1976) p 429

²⁵ (Waaijman, 2001) p 335

herkenbaar in de drievoudige weg; de weg van de zuivering, via purgativa, die wegvoert uit het materiële, het niet-zijn; de weg van de verlichting, via illuminativa, die inzicht in de werkelijke wereld wekt en ontwikkelt; de weg van de vereniging, via unitiva, die een extatische deelneming aan de hoogste werkelijkheid is.²⁶

Het eerste begrip 'ervaring' zou de indruk kunnen wekken dat mystiek een kort moment van extase omvat. Maar mystiek laat zich juist kennen als een levenshouding. Daarom is de eerste kanttekening die ik moet plaatsen, dat het niet de bedoeling van het project is om de leerlingen om te turnen tot ware mystici. Het is in dit project een middel van communicatie geweest en geen doel op zich. Er is gekozen om vanuit een interreligieus model te werken.²⁷ Dit houdt in dat de leerlingen de kans krijgen zich te verdiepen in levensvragen, inzicht te verwerven in de eigen levensbeschouwelijke visie en tot verheldering van de eigen meerstemmige identiteit. Veel leerlingen hebben een islamitische culturele achtergrond, maar weten dit vaak niet of slecht onder woorden te brengen of verdere toelichting over te geven. Het interreligieus model voorziet er juist in dat daar meer bij wordt stilgestaan zodat er een bewustwordingsproces op gang kan komen. De antwoorden buiten het eigene, kunnen de leerling verrijken, helpen te relativeren en woorden leren geven voor de eigen levensbeschouwing. Dit is ook de reden dat Pinksteren een feest is wat zich erg goed leent in dit bewustwordingsproces. Het Pinksterfeest is een goede aanleiding voor het stellen van levensvragen, maar het wordt niet dicht gemetseld door traditie.

Het Pinksterfeest heeft een uitnodigend, open, spiritueel karakter. Roothaan bevestigt dit. Aldus haar heeft ieder menselijk wezen zoiets als een gevoeligheid voor het spirituele. Als het spirituele zichtbaar wordt gemaakt dan ontstaan onder andere, kunst, natuurbeschouwingen en religies; er ontstaan teksten en beelden, die krachten in mensen wakker maken. Wij hebben geprobeerd op deze manier ook de leerlingen aan te spreken. Hen te raken op een manier die een kracht in hen wakker maakt. Die hen activeert te participeren, waardoor ze zich openstellen te zoeken naar ultieme antwoorden en tot overdenken daarvan worden aangezet.²⁸ Aldus Ploeger in 'Lessen over God' is er een ondervoeding op het gebied van spiritualiteit. Hij acht het van belang dat bij het godsdienstig leren van spiritualiteit ook aandacht wordt besteedt aan het creatieve element zoals muziek en theaterspel. Ploeger voegt hier aan toe dat het ervaringsleren heel belangrijk is. Dat bestaat uit experimenteren, het waarnemen en ervaren, wat leidt tot het natuurlijke proces van zoeken naar oplossingen voor problemen die zich voordoen.²⁹ Dit hebben we proberen te implementeren in het Pinksterproject.

1.3.2 De natuur

De plek in de natuur, in dit geval het Amsterdamse bos, is ook uitgekozen om Pinksteren te laten ervaren. Uit het literatuuronderzoek kwam naar voren dat een plek met natuur, waar de mensenhand minder nadrukkelijk aanwezig is, zorgt voor een ontvankelijker zijn voor spiritualiteit. In de natuur, zo werd gesteld, zijn sporen van Zijn aanwezigheid te vinden.

Verder is er in het Amsterdamse bos een heuvel aanwezig. In de literatuur maakt Maas de vergelijking tussen een berg beklimmen en spirituele ontwikkeling. Dit vonden we een mooi element om letterlijk op te nemen in het project. Het gaat aldus Maas niet om de prestatie van de berg beklimmen, niet om het ego. In zijn betoog maakt hij duidelijk dat het niet de menselijke kracht het is die de mens de berg op krijgt maar de bezieling.³⁰ Hij laat zien op heldere wijze dat de berg op gaan uit eigen belang egokracht vraagt. Deze egokracht zou te beperkt zijn om telkens het imago op te kunnen krikken van een bergbeklimmer. Een houding die niet vol te houden is. Zoals ik al aangaf, in het Amsterdamse bos betreft een heuvel, geen berg. Toch hebben we geprobeerd door de leerlingen te motiveren door middel van teamspel de berg te beklimmen en de egokracht om te zetten in bezieling. De leerlingen brengen hun medeleerling naar boven, naar een medicijn. Te hopen de ervaring te stimuleren van zuiver leven en dus bijvoorbeeld voor de naaste zorgen. Verder versterkt dit het een beeld van de mens die redding nodig heeft en dat die redding boven

²⁶ (Waaijman, 2001) p 133

²⁷ Bijlage b, p 18, 19, 20

²⁸ (Roothaan, 2007) p 49, 50

²⁹ (Ploeger, 1997) p 36

³⁰ (Maas, 1999) p 10, 13

op de heuvel te vinden is. Ook in de kunst is de spiritualiteit van de mens aan te spreken zoals Maas aangaf. Dit hebben we handen en voeten proberen te geven in en door middel van de theaterstukken, het gebruik van muziek en poëzie. Spiritualiteit leert met vrijheid in het leven staan en een beter mens worden, omdat men wordt zoals men echt bedoeld is.³¹ Spiritualiteit is niet de enige manier, maar wel één die door zijn echtheid de leerlingen kan aanspreken.

1.3.3 Beeldspraak

Het project blijft in veel overdracht vooral theoretisch, ook in de inwijding in spiritualiteit. De echte ervaring is uiteindelijk niet aan ons. We hebben daarom doelbewust voor een taal gekozen die de leerlingen aanspreekt. We werken veel met symbolen en metaforen zoals ook al eerder aangegeven in het vorige hoofdstuk.

Een goed voorbeeld hiervan is te vinden in het Narniaspel. Het bevroren (sterven) en het ontdooien (tot leven komen) zijn beelden die voor de leerlingen boekdelen spreken. Dit zijn termen die in de mystiek ook bekend zijn, het sterven van de ik en hernieuwd tot leven komen.

In het boekje en op de route zien de leerlingen diverse foto's die ook raakvlakken hebben met mystiek.

Bijvoorbeeld de wind, van de uil en de slag bij het ontmoetingscentrum, de theaterstukken en de muziek.

In het Pinkserverhaal zelf komt de mystiek het best tot zijn recht, middels de tongen van vuur, de vervulling met de Heilige Geest van de discipelen, en de verrukking die wordt geschetst door het beeld van het dronken zijn.

1.3.4 Ervaring

Bij ervaring van mystiek is eenwording van belang. Dit wordt in het project gestimuleerd door en met, de natuur, de wereld en de mede mens. Bij mystiek vervalt het 'anders zijn', zoals ik aangaf bij de definitie van christelijke mystiek. Er is hierbij alleen een probleem. Er zijn 2 vormen van mystieke ervaring te onderscheiden namelijk; natuurlijke en religieuze mystiek. Onder de laatst vermelde valt ook de christelijke mystiek.

Bij de natuurlijke mystiek overkomt de ervaring een persoon. Deze vorm van mystiek is, passief, dus totaal anders dan religieuze mystieke ervaringen. In het Pinksterproject is, wat betreft de ervaring, vooral op de natuurlijke mystiek ingezet. Bij religieuze mystiek, daar waar ik mijn onderzoek op ingezet heb, is er sprake van een traditie, waarbij de mens een actieve rol heeft, bijvoorbeeld door; gebed, deugdoefening en meditatie. Bij religieuze mystiek speelt kennis ook een belangrijke rol. Deze wordt over het algemeen alleen overgedragen aan ingewijden.

Deze vorm, de religieuze mystiek, is niet te vinden in het Pinksterproject in de huidige vorm. De natuurlijke mystiek wordt wel degelijk gestimuleerd. Dit ten eerste door de locatie van het project, de natuur, het Amsterdamse bos. Maar ook de natuurlijke mystieke ervaringen van 'energie verliezen' tijdens de spellen en de ervaring van 'energie krijgen' op de heuvel, als de leerlingen mogen uitrusten en eten en drinken krijgen. Maar ook het gevoel tijdens het eerste theaterspel van, angst, bedruktheid, benauwd, donker, neerslachtigheid en naargeestigheid. En het tegenovergestelde bij het tweede theaterstuk met het gevoel van overwinning, blijdschap, vrolijkheid, mooi uitzicht, zon, openheid en de mooie muziek. Dit zijn allemaal vormen van natuurlijke mystieke ervaring.

³¹ (Roothaan, 2007) p 13, 30

1.4 Concluderende reflectie

In dit voorgaande hoofdstuk wordt vaak het begrip spiritualiteit gebruikt en ik ben me ervan bewust dat dit een heel ruim op te vatten paraplu-begrip is. De kritische lezer zal misschien bang zijn, dat ik het zicht op de kern van het onderzoek en het begrip mystiek volledig ben kwijt geraakt. Dit is niet het geval. Het heeft zeker gezorgd voor een lastige spagaat. Maar ik heb in het hier voorgaande gedeelte het Pinksterproject neergezet zoals het op dit moment is. De mystiek is minder duidelijk aanwezig als ik van te voren had gehoopt, maar ik kan er niet meer van maken dan het is. Hierbij heeft mijn tekort aan inzicht destijds, van wat mystiek inhoud, mij parten gespeeld.

De ontdekking van wat mystiek is, dankzij mijn onderzoek, heeft er voor gezorgd dat ik er nog enthousiaster over ben geworden. Juist omdat mystiek zoveel dieper gaat en specifiek is dan spiritualiteit. Bij de nieuwe invulling van het Pinksterproject, zal mystiek duidelijker en herkenbaarder naar voren gebracht.

2. Welke mystieke kenmerken heeft het soefisme die lijken op die binnen de christelijke traditie?

Inhoud

- 2.1 Wat is het soefisme?
 - 2.1.1 Het pad
 - 2.1.2 De stadia
 - 2.1.3 De geschiedenis
- 2.2 Kort globaal overzicht van mystieke kenmerken binnen het soefisme
 - 2.2.1 Bekering
 - 2.2.2 Overgave aan God
 - 2.2.3 Het loslaten van het loslaten
- 2.3 De soefistische mystieke kenmerken die lijken op die in de christelijke traditie
 - 2.3.1 Praktische kant
 - 2.3.2 Beeldspraak
 - 2.3.3 Theologie en Leer
- 2.4 Concluderende reflectie

Inleiding

Om de mystiek in de islam beter te leren kennen, heb ik gekozen om de grootste mystieke stroming binnen de islam, het soefisme, te onderzoeken. Deze keuze heb ik gemaakt omdat het soefisme zowel soennitische als sjiiitische aanhangers heeft en daarom een brede islamitische theologische basis kent. Daarbij is het soefisme ook een stroming die vrijwel gelijktijdig met de algemene islamitische levensbeschouwing tot ontwikkeling is gekomen.

Het begin van het soefisme is al in de eerste eeuw na Mohammed te dateren. In de bloeitijd van het Arabische rijk heeft het soefisme van Spanje tot aan India volgers gekend. Tijdens het Ottomaanse rijk was het soefisme een ware volksreligie. Tijdens deze periode waren er regelmatig opstanden wanneer het soefisme van de heersende macht niet voldoende ruimte kreeg. Later zijn er dankzij Ghazālī ook soefistische leerstellingen opgenomen in de algemene islamitische leer.

Het soefisme is daarom naar mijn mening een gerechtvaardigde en goede graadmeter voor de mystieke ontwikkelingen binnen de islam.

Dit hoofdstuk begint met een uitgebreide schets van de geschiedenis van het soefisme. In de tweede paragraaf zal duidelijk worden welke mystieke kenmerken het soefisme heeft. En in de laatste paragraaf worden de overeenkomsten en verschillen tussen de islamitische mystieke kenmerken en de christelijke mystiek kenmerken beschreven.

De bronnen die ik bij dit onderzoek gebruikt heb zijn; K. Armstrong, Een geschiedenis van God (2006) & Islam (2009); M. Buitelaar en J. Ter Haar, Mystiek het andere gezicht van de islam (1999); A. Schimmel, Mystical dimensions of islam (2011); K. Waaijman, Spiritualiteit vormen grondslagen methoden (2001); J. Waardenburg, Islam norm, ideaal en werkelijkheid (2000).

De Koranteksten in het Nederlands vertaald, zijn afkomstig van de website; www.koranonline.nl of www.bijbelenkoran.nl.

2.1 Wat is soefisme?

Het soefisme is in de eerste plaats de grootste mystieke stroming binnen de islam. De islam zelf is ontstaan na 610 toen Mohammed de eerste openbaringen kreeg. De eerste soefi (aanhanger soefisme) is rond 700 n. Chr. te dateren.

In de islam, maar in het bijzonder in het soefisme, wordt de levensbeschouwelijke levensloop aangeduid als het pad. Het pad is te vergelijken met de oude christelijke prenten van 'de brede en de smalle weg'. Echter binnen de islam is er maar één pad en dat is het goede pad. Hoe dit pad, binnen het soefisme, begint en zijn vervolg vind zal ik in de eerste twee subparagrafen behandelen. Daarna wil ik doormiddel van 'bekende' soefi's de algemene geschiedenis van het soefisme schetsen.

2.1.1 Het pad

Een soefi heeft bovenal het verlangen om alleen God, met alles in zich, lief te hebben. Vanuit dit verlangen zonderden de eerste soefi's zich af en richtten zich vooral op het bestuderen van de Koran en wilden deze tot in detail naleven. Hun zoektocht wordt aangeduid met het volgen van het pad.

Om het pad te volgen moet een beginnende soefi worden ingewijd door een sheikh.³² Het gaat dan om een oudere soefi met veel mensenkennis die de noviet, de murid, persoonlijk begeleidt.³³

Het is op het pad van belang dat het aardse volledig wordt losgelaten en dat hij zijn ego opgeeft. Daarom wordt het begin van het pad vaak begonnen met een periode van 40 dagen, gehuld in een lijkwade in een donkere kamer of grot.³⁴ Het is het beeld van sterven en breken met alles. Als de murid is ingewijd krijgt hij van zijn sheikh een khirqa.³⁵ Dit is een soort pij die de soefi's gewoon waren te dragen. Het was vaak ook hun enige bezit.³⁶

Het gebruik van de khirqa komt waarschijnlijk bij de familie van Mohammed vandaan. Zij waren ook gewoon een khirqa te dragen. Het is voor iedere moslim van belang om Mohammed te volgen. Hij wordt gezien als hét grote voorbeeld. Zijn levenshouding, hoe hij handelde en uitspraken zijn beschreven in de Hadith (letterlijk; dat wat verteld wordt) en geldt als het gezaghebbende geschrift na Koran. De soefi's hechten hier ook waarde aan. Al zie je bij de soefi's net als bij veel andere mystieke stromingen dat het wettische ondergeschikt is aan de liefde en de openbaringen die in het persoonlijk contact met God zijn verworven.

De sharia die voortkomt uit de Koran en Hadith, wordt door de soefi vooral verinnerlijkt als een geestelijke binnenweg, wat ze de tariqa (weg of het pad) noemen.³⁷ Later werden de ordes die gesticht werden ook vaak tariqa genoemd, omdat ze naar een bepaalde leer en het pad waren ingericht.

Een speerpunt in de dagelijkse praktijk voor een soefi is het gedenken van de Godsnaam, wat dhikr genoemd wordt. Dit is een vorm van gebed waarbij volledige concentratie op de naam van God, van belang is. In de praktijk wordt de naam of een deel van een Koran vers heel vaak herhaald om zich te concentreren op God. Ik zal later nog uitgebreider terug komen op dit gebruik.

Het pad is gestructureerd door de verschillende stadia, ook wel maqāms of stations genoemd.³⁸ Het pad door deze verschillende stadia wordt niet lineair, maar vooral concentrisch gevolgd. Dit wordt omschreven als omzwerving 'sulūk' op het pad.³⁹ Dit omdat men soms een stadia kan hebben afgesloten, maar toch weer terugvalt. Ook kan het zijn de sheikh bepaald dat de murid nog niet klaar is om naar een volgend stadia te gaan terwijl het voorgaande doel al wel behaald is.

³² (Waaijman, 2001) p 865-867 (Haar, 1999) p13

³³ (Schimmel, 2011) p 104

³⁴ (Haar, 1999) p 13 (Waardenburg, 2000) p 169

³⁵ (Waaijman, 2001) p 169

³⁶ (Schimmel, 2011) p 101

³⁷ (Waaijman, 2001) p 127

³⁸ (Haar, 1999) p 13

³⁹ (Schimmel, 2011) p 99

2.1.2 De stadia

Hieronder is een overzicht van de 4 meest genoemde stadia.

1 Het eerste station heeft te maken met tauba, de bekering. Het gaat om het zuiveren van de levenswandel en de strijd met de nafs, de lagere instincten. Ook wel de fase van uiterlijke gehoorzaamheid, syariat, genoemd.⁴⁰

2 In het tweede station zijn de nafs tot rust gekomen. Dit station draait om taṭīqa, vertrouwen in God en tawakkul, overgave aan God. Hierbij is liefde van groot belang.⁴¹

3 In het derde station is men aangekomen bij fath, verlichting. Hier bezint men zich op de diepere betekenis, marifat, van het leven.⁴²

4 Bij het vierde station komt het wetmatige nog meer op de achtergrond en krijgt men zicht op het wezen der dingen, hakekat. In deze fase wordt men uiteindelijk één met God.⁴³

Er zijn ook Hal's, dit zijn ervaringen gegeven door God⁴⁴ (uit genade) Deze ervaringen komen en verdwijnen weer in afzienbare tijd en zijn dus niet blijvend zoals de bovengenoemde 4 stadia.

De letterlijke vertaling van hal is staat, in de zin van, een staat waarin je verkeerd, hoe het met iemand is. In sommige literatuur worden er wel honderden diverse hals genoemd.

Hieronder volgen de 5 meest genoemde.

1 De hal van murāqabah, het aanschouwen. Hierbij wordt de soefi vervuld van angst of blijdschap afhankelijk van welk aspect God van zichzelf laat zien.

2 De hal van qurb, nabijheid. De soefi is zich niet zo zeer bewust van zijn eigen handelen richting God, maar veel meer van Gods handelen en gunsten naar zichzelf.

3 De hal van wajd, extase. Het is een intens gevoel dat het hart ondervindt en geeft uiteenlopende reacties, van verdriet of vreugde, angst of liefde, tevredenheid of rusteloosheid.

4 De hal van sukr, kan vertaald worden met roes, bedwelming, vergiftiging en of dronkenschap.

Hierbij is de soefi zich niet volledig onbewust van wat er om hem heen gebeurt, maar soort half versuft. De vereniging met God dimt de ogen voor andere dingen. Door deze overweldigende liefde is de mysticus niet in staat het onderscheid te maken tussen fysieke pijn of genot. Saw, soberheid, volgt onmiddellijk naar de staat van sukr. De herinneringen van sukr zijn blijvend en zijn een bron van immense geestelijke vreugde.

5 De hal van wudd, intimiteit is de laatste die ik hier wil noemen. Kenmerkend voor deze staat is dat er geen rusteloosheid meer is, terwijl het ontzag blijvend is. De soefi wordt kalm, tevreden en gerustgesteld, het overweldigende gevoel van de goddelijke aanwezigheid vult zijn hart met het soort van ontzag die vrij is van angst.⁴⁵

2.1.3 De geschiedenis van het soefisme

Zoals al eerder vermeld is leefden de eerste soefi's vaak een sober, teruggetrokken bestaan. Sommigen schreven poëzie en of boeken. Deze vroege beginselen wordt aangeduid als het klassieke soefisme. Er is dan echter nog veel verschil tussen de soefi's, zo zijn er de nuchtere en de dronken soefi's. De eerste groep is vooral terughoudend in het delen van de gnosis over het pad. De tweede groep is extravaganter en treedt naar buiten met hun opgedane ervaringen. Hierdoor stuitte deze laatste groep vaak op veel weerstand en volgden er ook veroordelingen.

Ik wil een aantal grote soefi's behandelen, omdat hierin de ontwikkeling van het soefisme naar voren komt.

⁴⁰ (Schimmel, 2011) p 109,112,113

⁴¹ (Schimmel, 2011) p 117 (Waaijman, 2001) p 158

⁴² (Amstrong, 2006) p 42

⁴³ (Jong, 1987) p 34

⁴⁴ (Haar, 1999) p 13

⁴⁵ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/252182/hal>

Paar grote namen onder de nuchtere klassieke soefi's;

Hasan al-Basrī († 728)

Hij werd zelf nog niet als soefi benoemd, maar was wel één van de eersten van wie bekend is dat hij er een dusdanige levenswijze op na hield. Hij leefde erg sober en volgde de wet nauwgezet na. Van hem wordt gezegd dat hij niet op enige lichtzinnigheid was te betrappen. Hij leefde in ascese en weende veel. Een leerling van hem werd als eerste As Sūfī genoemd.⁴⁶

Rābī'a al-'Adawiyya († 801)

Voor Rābī'a was de liefde van God het aller belangrijkste. Ze was asceet en hield zich voornamelijk bezig met vasten, waken en reciteren. Ze schreef prachtige gedichten die uiting gaven aan haar liefde voor God. Verder wilde ze puur en alleen voor God leven en was daarom ook niet getrouwd. Ze bad; 'O God, als ik U aanbid uit angst voor de hel, verbrand mij dan in de hel; en als ik U aanbid in de hoop op het paradijs, verban mij dan uit het paradijs. Maar als ik U aanbid om Uzelf, onthoud mij dan niet Uw eeuwigdurende schoonheid.'⁴⁷

Yahyā ibn Mu'ādh ar-Rāzī († 871)

Deze liefde bleef voor Rāzī ook een belangrijk thema. Daarnaast legde hij nadruk op de barmhartigheid en genade van God. Bekende uitspraken van hem zijn; 'O God, ik kan me niet onthouden te zondigen maar U kunt zonde vergeven.' en 'Vergeef me God, omdat ik U toebehoor.'⁴⁸

Abū Sa'īd Ahmad al-Kharrāz († 899)

Hij staat bekend om zijn onderzoek rondom de thematiek van de Godsnaam 'al-Haqq' te vertalen als 'de werkelijkheid' of de 'de waarheid'. Hij beschreef dat God de enige realiteit is, de enige die 'ik' is en dat er eigenlijk niets anders zich 'ik' mag noemen. Er bestaat ook niets anders dan alleen God. Hier is voor het eerst de pantheïstische visie binnen het soefisme duidelijk zichtbaar.⁴⁹

Abū'l Qūsim al-Junayd († 910)

Vanaf de eerste soefi's was het opgaan en verenigen (fanā, letterlijk ondergang, als in; ondergang van het eigen ik) met God belangrijk voor soefi's. Junayd heeft hier veel over geschreven. Zo was hij van mening dat de menselijke ziel zich nooit helemaal met God kon verenigen (Soera 55 de Erbarmer, 26 & 27 *“Een ieder die er op de aarde is zal vergaan, maar jouw Heers gelaat van majesteit en eer blijft bestaan.”*) Hij vond het van belang dat men na de fanā over gaat in baqā, het terugkeren naar jezelf met een vernieuwde identiteit in God.⁵⁰

Dronken klassieke soefi's;

Abū Yazīd Bistāmī († 872)

Bistāmī vond juist dat je moest proberen zo lang mogelijk in de fanā te blijven. Hij was vooral bezig met het systematisch afbreken van zijn eigen ik. Zudh, wat letterlijk losmaken betekend, was wezenlijk voor Bistāmī. Het losmaken van je ik, de wereld, het hiernamaals en alles wat God niet is, zodat alleen God overblijft. Hier kwam uit voort dat hij de volgende uitspraken deed; 'Er is niets onder mijn kleding dan God.' en 'Subhānī- Lof voor mij, hoe groot is Mijn Majesteit!'⁵¹

Abū'l Husayn Nūrī († 907)

Van Nūrī wordt gezegd dat hij weer echt teruggreep op de liefde die niet afhankelijk is van de respons van de Geliefde, zoals we dat bij Rābī'a zagen. Hij was niet bang om te lijden en toonde groot doorzettingsvermogen. Hij wilde zijn leven geven voor soefibroeders die waren opgepakt. De heersende Khalief had de doodstraf verordend voor aanhangers van het soefisme, omdat hij dit een dwaling vond. Toen deze hoorde van de broederliefde van Nūrī stopte hij de vervolging en zorgde voor de vrijlating van Nūrī. Uiteindelijk kwam er op een vreemde wijze een einde aan het leven van Nūrī. Toen hij op een dag in trance raakte door het reciteren van een soera liep hij een pas gemaaid rietveld in. Hij voelde op dat moment geen pijn, maar is aan de verwondingen overleden.⁵²

⁴⁶ (Waardenburg, 2000) p 166 (Schimmel, 2011) p 31

⁴⁷ (Haar, 1999) p 10 (Waardenburg, 2000) p 166 (Schimmel, 2011) p 31 (Amstrong, 2006) p 254

⁴⁸ (Schimmel, 2011) p 52

⁴⁹ (Schimmel, 2011) p 55

⁵⁰ (Waardenburg, 2000) p 167 (Amstrong, 2006) p 256 (Haar, 1999) p 12

⁵¹ (Waardenburg, 2000) p 166 (Schimmel, 2011) p 47, 49, 50

⁵² (Schimmel, 2011) p 60, 61

Hasayn b. Mansūr al-Hallāj († 922)

Hallāj wilde graag een murid worden van Junayd, maar deze wees hem af. Voor Hallāj was extase (sukr, letterlijk dronkenschap) erg belangrijk. Hierin kon hij daadwerkelijk één zijn met God. Iets waar hij erg naar verlangde. Hij zei ooit; 'Vermoord me, oh mijn getrouwe vrienden, want in de dood zal ik leven.' Het bekendste van Hallāj is zonder twijfel de uitspraak 'Anā l-Haqq' wat zoveel betekend als, ik ben de werkelijkheid, of ik ben de waarheid. Het is in elk geval een Godsnaam en dit was de ergste vorm van blasfemie. Hallāj is hiervoor veroordeeld.⁵³

Na het klassieke soefisme volgde het geïnstitutionaliseerd soefisme, wat zich voornamelijk laat kenmerken door ordes. Deze vorm van soefisme heeft veel invloed gehad op de volksreligie.

Paar bekende soefi's uit deze tijd;

Abū Hāmid ibn Muhammad al-Ghazālī († 1111)

Al-Ghazālī is zijn leven lang op zoek geweest naar de waarheid en de zekerheid in het geloof. Hij groeide op als soenniet⁵⁴ en werd hoogleraar in Bagdad aan het Nizam al-Moelk, een school voor Kalam, islamitische theologie. Hij kreeg een zenuwinzinking, dit voornamelijk om dat hij maar geen zekerheid vond in zijn geloof.⁵⁵ Hij is gaan rondreizen en sloot zich aan bij het soefisme.⁵⁶ Hij kwam tot de ontdekking dat in het geloof de zekerheid ontstaat door ervaring en niet door theorie. Zijn grootste werk 'Ihyā 'ulūm ad-dīn' is het meest geciteerde boek na de Koran en de Hadith. Dit boek gaat vooral over tradities en leefregels, omdat hierdoor naar zijn mening juist geloofservaringen worden opgedaan.⁵⁷ Verder staat al-Ghazālī vooral bekend als conservatief. Het soefisme is vooral dankzij hem, algemeen geaccepteerd. Er ontstonden grote ordes en het soefisme ging deel uit maken van de volksreligie. Ghazālī gaf het soefisme een gezicht, zorgde dat het praktisch, herkenbaar en overzichtelijk werd.⁵⁸

Shihābuddīn Yahyā Soehrawardi († 1191)

De invloed van Soehrawardi was minder groot wat betreft de volksreligie, maar voor het soefisme heeft hij wel degelijk grote invloed gehad. Hij greep terug op oude Iraanse pre-islamitische mystiek, wat stelt dat er in alle geloven waarheid te vinden is. Daarbij was het bij deze mystiek ook gebruikelijk te werken met archetypen. In de uitleg van Soehrawardi betekend dit, dat er van alles wat in de hemel is een tegenhanger op aarde bestaat. Een voorbeeld hiervan is de engel Gabriël die hemelse vorm is van Mohammed.⁵⁹

Soehrawardi was zelf wetenschapper en metafysicus, en gaf aan dat er voorthermen als paradijs en hel geen empirisch bewijs kan worden geleverd. Deze moesten worden gezocht in de Ālam al-mithāl, de wereld van de zuivere beelden. Deze wereld kon door trance bereikt worden, maar is ook aanwezig in de fase tussen wakker zijn en slapen, en in dromen. Soehrawardi beschrijft dit als een wereld tussen onze wereld en Gods wereld. Tegenwoordig zouden we dit waarschijnlijk het onderbewuste noemen.

'Umar Ibn al-Fārid († 1235)

Hij is vooral bekend vanwege zijn gedichten. Een bekend gedicht van hem is 'de wijnode' en verder schreef hij vooral veel liefdesgedichten. Wijn is een bekend thema in soefi gedichten. Onder de islamitische wetgeving was alcohol verboden. In deze gedichten staat de wijn voor de goddelijke liefde. Wellicht ook te verklaren omdat sukr, betekend extase, letterlijk kan worden vertaald met dronkenschap. Waardoor de connectie tussen het godsdienstige en de thematiek van wijn taalkundig zeker te verklaren is.⁶⁰

⁵³ (Waardenburg, 2000) p 166 (Schimmel, 2011) p 55, 62

⁵⁴ (Waardenburg, 2000) p 126

⁵⁵ (Waardenburg, 2000) p 159

⁵⁶ (Schimmel, 2011) p 92

⁵⁷ (Amstrong, Islam, 2009) p 156

⁵⁸ (Schimmel, 2011) p 94, 95

⁵⁹ (Amstrong, Een geschiedenis van God, 2006) p 260, 261

⁶⁰ (Schimmel, 2011) p 275, 276

De wijnode

Wij dronken, denkende aan de geliefde, wijn, waarmee
wij dronken waren nog vóórdát de wingerd was geschapen. (1)
De volle maan is haar tot glas, zichzelf een zon; door een
maansikkel rondgebracht – bij 't mengen schijnen vele sterren (2)
Had zij niet zo gegeurd, ik had haar herberg niet gevonden;
had zij niet zo gestraald, mijn geest had haar zich niet verbeeld.
De tijd heeft slechts een ademtucht van haar gelaten;
het is of zij onzichtbaar, opgeborgen in de harten is.
Alleen al als haar naam genoemd wordt in de stam, geraakt
men een roes, maar zonder schande, zonder zonde. (3)

Dit is een gedeelte, maar schetst een goed beeld. Er wordt ook een uitleg gegeven bij dit gedicht;

- (1) De geliefde is God of, zoals vaak in de gedichten van Ibn al-Fārid de Profeet Mohammed; de wingerd staat voor het door God geschapen universum.
- (2) Het Arabische woord voor wijn is vrouwelijk. De maansikkel is de slanke schenker; die de wijn laat rondgaan in de kring. Bij het gebruikelijke mengen met water ontstaan belletjes, vergeleken met sterren. In de mystieke uitleg is de maansikkel misschien eerder een oude gekromde wijze, en de 'sterren' de oplichtende zielen van de mystici.
- (3) Voor 'noemen' en 'denken aan' (zie regel 1) heeft het Arabisch het zelfde woord (dhikr). Daarmee wordt o.a. verwezen naar de mystieke rituelen, ook dhikr geheten, waarbij God vele keren wordt 'genoemd'.⁶¹

Moehjī al-Dīn ibn Arabī († 1240)

Een nog veel bekendere dichter, maar hij schreef ook proza, is Ibn Arabī. Hij legde vooral de nadruk op de pathos, het invoelende, gevoelige van God. Dit in tegenstelling tot het apathia, zoals dat van de Grieken bekend is. Arabī laat ons kennis maken met een God die kan lijden en die ernaar hunkert gekend te worden. Dit beeld werd bevestigd door de Hadith waarin staat; 'Ik was een verbogen schat. Ik hunkerde ernaar gekend te worden. Derhalve schiep Ik de schepselen opdat Ik door hen gekend zou worden.'

De enige manier, aldus Arabī, waardoor wij God kunnen kennen, is de goddelijke naam die is vastgelegd in ons diepste innerlijk.⁶² Deze naam werd vastgelegd in ons zoals de adem die God in Adam blies om nieuw leven te creëren. Deze adem heet de nafas. De hele schepping komt voort uit deze nafas en keert er weer naar terug.⁶³

Ibn Arabī kon zich vinden in het goddelijke en in het menselijke als zijnde twee aspecten van het goddelijke leven in de kosmos. Hij zag dit ook in de Grieks orthodoxe interpretatie van de menswording van Jezus. Hij was het alleen niet eens dat deze incarnatie, hoe heilig ook, Gods oneindige werkelijkheid kon uitdrukken.⁶⁴ Toch was Ibn Arabī positief over andere geloven. Hij zei: 'Mijn hart is een ontvankelijke ruimte geworden voor alle vormen... Een weide voor gazellen en een klooster voor christelijke monniken.' en 'Wie God beperkt, ontkent Hem in alles wat anders is dan zijn eigen beperking. Hem enkel erkennend, wanneer Hij zichzelf openbaart binnen die beperking. Maar wie Hem bevrijdt van alle beperking, ontkent Hem nooit, Hem herkennend in iedere vorm waarin Hij verschijnt.'⁶⁵ Ibn Arabī baseerde zich in deze tolerante houding op de Koran; '*Waarheen jullie je dus ook wenden, daar is Gods aangezicht.*'⁶⁶

⁶¹ (Haar, 1999) p 50

⁶² (Amstrong, Islam, 2009) p 160

⁶³ (Schimmel, 2011) p 268/296

⁶⁴ (Amstrong, Een geschiedenis van God, 2006) p 268

⁶⁵ (Waaijman, 2001) p 297

⁶⁶ (koranonline) Soera 2 de koe, aya 15 (Amstrong, Islam, 2009) p 160

2.2 Kort globaal overzicht van mystieke kenmerken binnen het soefisme

In dit gedeelte volgt een indeling van de mystieke kenmerken van het soefisme. Bij dit alles, is de kern dat de sharia, de weg, wordt verinnerlijkt tot een geestelijke binnenweg, de *tarīqa*.⁶⁷

Wat kenmerkend is voor de mystieke levenswandel, zal ik hieronder behandelen in verschillende punten. Deze heb ik opgedeeld in 3 categorieën.

De eerste categorie is bekering (*tauba*), wat overigens gelezen moet worden als een keerpunt van levenswandel, omdat de islam alleen terugkeer naar het geloof kent en dus geen bekering vanuit 'ongeloof'. De tweede categorie is overgave aan God (*tawakkul*) en de laatste categorie is het loslaten van het loslaten (*tark at-tark*).

Per kenmerk benoem ik ook hoe en waar het vermeld wordt in de Koran of de Hadith. Verder probeer ik, met voorbeelden vanuit de praktijk, een beeld te schetsen van het begrip.

2.2.1 Bekering (*tauba*)

Inwijding

Het begin van het soefi pad start met het zoeken van een waardige leermeester, *sheikh*. Als deze gevonden is en de leerling (*murid*) wordt geaccepteerd dan volgt de inwijding. Zoals ik deze ook heb beschreven in hoofdstuk 2.1 Het pad. Na de inwijding maakt de *murid* deel uit van de orde, het pad is begonnen.

*36 ja sien 20 En er kwam uit het verste deel van de stad een man aanrennen die tot hen zei: "Mijn volk! Volgt de gezondenen. 21. Volgt hen die jullie geen loon vragen en die het goede pad volgen." 4 de Vrouwen 59a Jullie die geloven! Gehoorzaamt God en gehoorzaamt de gezant en de gezagdragers uit jullie midden.*⁶⁸

De islam wat letterlijk overgave of onderwerping betekend, laat deze kenmerken ook zien in het volgen van de geestelijk leider die over de *murid* is aangesteld. Zoals in de Korangedeelten hierboven ook wordt vermeld is het van belang dat gezondenen en gezagdragers worden gevolgd en gehoorzaamd. Ghazālī zei: 'Laat hem weten dat het voordeel dat hij verkrijgt van de fout van zijn *sheikh*, als deze een fout zou maken, groter is dan het voordeel dat hij krijgt van zijn eigen gelijk, als hij gelijk zou hebben.'⁶⁹

Dit laat zien hoe belangrijk de *sheikh* is en dat deze ook van ongekend belang is voor de *murid*. Het volgen van het pad kon niet zonder ingewijde *sheikh*. Dit omdat het zwaar is, maar het is ook een onbekend pad. Juist omdat de soefi in trance raakte, visioenen en/of dromen kreeg was het van belang dat de *sheikh* hier sturing aan gaf. De traditie zegt hierover; 'Wanneer iemand geen *sheikh* heeft, wordt satan zijn *sheikh*.'⁷⁰

Er zijn echter wel twee bijzondere verhalen van soefi's die zonder fysieke *sheikh* het pad hebben gevolgd. De eerste was een mysticus, Uways al-Qaranī, die leefde in de tijd van de profeet Mohammed. Hij woonde in Jemen en hij heeft de profeet nooit ontmoet, maar had wel van hem gehoord. Mohammed zei; 'De adem van de Barmhartige (*nafas ar-Rahmān*) komt tot mij vanuit Jemen.' Van Uways wordt gezegd dat hij elke nacht doorbracht in gebed. Hij is voor de latere soefi's een voorbeeld omdat hij alleen door goddelijke genade werd geleid. De volgende die zonder *sheikh* van vlees en bloed werd geleid was Ibn Arabī. Hij heeft volgens eigen zeggen de *khirqā*, de(inwijdings-) mantel, van Chidr gekregen. Chidr staat bekend als de geestelijk leidsman van Musa (Mozes) en de beschermheilige van reizigers.⁷¹

Dhikr

*33 de partijen 41 O, gij die gelooft! Gedenkt Allah veelvuldig. 42 En prijst Zijn Heiligheid 's morgens en 's avonds. 43 Hij is het Die u zegent en ook Zijn engelen doen dit, opdat Hij u van de duisternissen tot het licht moge leiden. En Hij is voor de gelovigen Genadig.*⁷²

⁶⁷ (Waaijman, 2001) p 127

⁶⁸ (bijbelenkoran)

⁶⁹ (Schimmel, 2011) p 104

⁷⁰ (Schimmel, 2011) p 103

⁷¹ (Schimmel, 2011) p 264

⁷² (bijbelenkoran)

Het gedenken van God, dhikr, is een belangrijke vrijwillige, vooral meditatieve, geloofsoefening voor moslims en in het bijzonder de soefi's. Het kan bestaan uit het herhalen van één van de 99 godsnamen of een aya of zinnetje uit de Koran, dat een bepaald aantal keer herhaald wordt.⁷³ Het is bekend van onder andere de (dansende) derwischen, die ronddraaiend de godsnaam herhalen en daarbij vaak in een trance raken.⁷⁴

De dhikr is een daad vanuit liefde voor God, die door God wordt beantwoord. Deels wordt het beantwoord door beloftes voor de dag van het oordeel, maar ook met Zijn eigen nabijheid, wat in de volgende Hadith duidelijk naar voren komt.

Hadith 38: De gunst van optionele daden van aanbidding

Aboe Hoerayraht overlevert dat de Boodschapper van Allah zei: "Waarlijk Allah, de Verhevene, zei: "Wie een geliefde, helper van Mij als vijand neemt, dan verklaar ik hem voorzeker de oorlog. En er is niets waarmee Mijn dienaar dichterbij Mij kan komen dan door (het verrichten van) datgene wat Ik hem heb opgelegd. En Mijn dienaar blijft steeds dichterbij Mij komen door (het verrichten van) optionele daden van aanbidding, totdat Ik hem liefheb. Wanneer Ik hem liefheb, dan zal Ik zijn gehoor zijn waarmee hij hoort en zijn zicht waarmee hij ziet en zijn hand waarmee hij toeslaat en de voet waarmee hij loopt. En als hij Mij wat vraagt, dan zal Ik hem (dit) zeker geven. En als hij toevlucht tot Mij zoekt, dan zal Ik hem (dit) geven." (Overgeleverd door al-Boekhaari)

De dhikr behoorde van ouds her tot de 'vrije' gebeden. Dat wil zeggen, ze mochten op elk moment, in elke gewenste houding en op verschillende manieren worden uitgevoerd. Dit werd ten tijde van de gevestigde ordes ingeperkt en er ontstonden bepaalde formules.⁷⁵

Losmaken van de wereld en bezit

*2 de koe 177 Vroomheid is niet dat jullie je gezichten naar het oosten en het westen wendt, maar vroom is wie gelooft in God, in de laatste dag, in de engelen, in het boek en in de profeten en wie zijn bezit, hoe lief hij dat ook heeft, geeft aan de verwanten, de wezen, de behoeftigen, aan hem die onderweg is, aan de bedelaars en voor [de vrijkoop van] de slaven, en wie de salaats verricht en de zakaat geeft en wie hun verbintenis nakomen, als zij een verbintenis zijn aangegaan en wie volhardend zijn in tegenspoed en rampspoed en ten tijde van strijd. Zij zijn het die oprecht zijn en dat zijn de godvrezenden.*⁷⁶

De soefi's gingen zelfs zo ver dat ze helemaal geen persoonlijk bezit meer hadden. De khirqa die ze met hun inwijding ontvingen was hun enige eigendom. Ze vergeleken de wereld vaak met een wc een rottend karkas of een mesthoop en wilden er zo weinig mogelijk mee van doen hebben.⁷⁷

Hadith 31

Aboel Abbaas Sahl ibnoe Saad as-Saacidij overlevert: "Er kwam een man naar de Profeet en zei: "O Boodschapper van Allah, wijs mij op een daad die wanneer ik deze verricht, (ervoor zal zorgen dat) Allah van mij zal houden en de mensen van mij zullen houden."

Hij (de Profeet) antwoordde: "Leef een ascetisch leven en Allah zal van jou houden en onthoud je van wat de mensen bezitten en de mensen zullen van jou houden."

Omdat de islam het geven aan armen hoog in het vaandel heeft staan, was deze keuze ook vanuit maatschappelijk oogpunt geaccepteerd. Later bij het geïnstitutionaliseerde soefisme, werden eigendommen vaak aan de orde geschonken en werd men met het gedeelde bezit onderhouden.⁷⁸

⁷³ (Schimmel, 2011) p 177

⁷⁴ (Haar, 1999) p 13

⁷⁵ (Schimmel, 2011) p 167

⁷⁶ (bijbelenkoran)

⁷⁷ (Schimmel, 2011) p 109

⁷⁸ (Haar, 1999) p 15

Ondanks dat de profeet Mohammed zelf getrouwd was, waren er soefi's die veel moeite hadden met het huwelijk, dit omdat het afleiding en zorgen gaf. Ze vergeleken het huwelijk met het vastzitten op een boot, als je kinderen kreeg was dit te vergelijken met schipbreuk.⁷⁹ Zeker in de klassieke periode gaven veel soefi's er de voorkeur aan om in afzondering te leven.

Vasten

Als de soefi zich van al zijn bezittingen had ontdaan, was het eten vaak de laatste binding met de wereld en het aardse lichaam. Vasten is een manier van onthouding, wara', en versterving, zudh, waardoor men zich beter op God kan richten. Het is tijdens de ramadan voor alle moslims een verplichte handeling, maar er is ook optioneel vasten.

*2 de koe 183 Jullie die geloven! Aan jullie is voorgeschreven te vasten, zoals het was voorgeschreven aan hen die er voor jullie waren (misschien zullen jullie godvrezend zijn) 184 voor een bepaald aantal dagen. Maar als iemand van jullie ziek is of op reis, dan een aantal andere dagen. En zij die er wel toe in staat zijn [maar het niet doen] hebben als vervangende plicht een behoeftige te spijzigen, maar als iemand uit zichzelf iets goeds doet, is dat beter voor hem en dat jullie vasten is ook beter voor jullie, als jullie dat maar weten.*⁸⁰

Sommige soefi's gingen zo ver, dat ze om de dag aten en vasten zodat hun lichaam niet zou wennen aan het vasten en ze zich bewust zouden blijven van de onthouding voor God.⁸¹

Het vasten ging in het begin van het pad om de onthouding en het loskomen van de wereld, maar dit was nooit een doel op zich. Het was van belang om de ziel te disciplineren. In latere stadia draaide het vasten voornamelijk om het ontvankelijker worden voor het contact met God.

Strijd tegen nafs

*12 Joesoef 53 En ik pleit mijzelf niet vrij, want de ziel is toch iets wat tot het kwaad aanzet, behalve wanneer mijn Heer erbarmen heeft. Mijn Heer is vergevend en barmhartig.*⁸²

Hadith door Muslim; De Profeet zei: Er is niemand onder u in wie er geen duivel is. Zij zeiden: Zelfs in u, O Boodschapper van God? Hij zei: Zelfs in mij, maar God hielp mij hem te overmeesteren en hij heeft zich aan mij onderworpen, dus beveelt hij mij niets meer dan goede dingen.

De strijd met de nafs, is de strijd met het de ziel en het ego. Vanuit de islamitische leer zijn er diverse nafs die 'getemd' en in juiste banen moet worden geleid. De nafs-i-ammara wordt vaak vergeleken met het instinct wat dieren ook hebben. Dit is overigens niet goed en de mens moet zich van dit gedrag afkeren. Door de soefi's werd dit de 'hond' van de ziel genoemd. Door lichamelijk lijden en onthouding werd geprobeerd om van de begeerten af te komen. Zo is bekend van Abū Sa'īd b. Abī l-Khayr, dat hij 40 dagen ondersteboven in een put hing.⁸³ Een soefi motto aangaande deze tijd van onthouding was; 'qillat at-ta'ām, qillat al-manām, wa qillat al-kalām' of te wel; 'weinig eten, weinig slapen, weinig praten'.⁸⁴ De tweede groep is de nafs-i-lawwama, hierbij worden de begeerten door het bewustzijn aangeklaagd. Deze verlangens worden door de ziel geïnspireerd, is zich bewust van daden, is in staat te reflecteren en moedigt aan tot perfectie.

De derde categorie nafs-i-mutma'inna zijn de nafs in ruste. Dit is het stadia waar de soefi's naar streven. Er worden geen slechte daden meer gedaan of verlangd. De ziel heeft rust gevonden. In dit stadium heeft men zich volledig ontdaan van alle materialistische en wereldse behoeften en is men volledig tevreden met uitsluitend Gods wil.

⁷⁹ (Schimmel, 2011) p 73

⁸⁰ (bijbelenkoran)

⁸¹ (Schimmel, 2011) p 115

⁸² (bijbelenkoran)

⁸³ (Schimmel, 2011) p 241

⁸⁴ (Schimmel, 2011) p 114

2.2.2 Overgave aan God (tawakkul)

Verlichting (zekerheid van God ontvangen)

5 de tafel 16 En Allah leidt daarmee degenen die Zijn welbehagen zoeken op de paden van vrede en leidt hen uit de duisternis tot het licht door Zijn gebod en leidt hen naar het rechte pad.⁸⁵

In deze fase, de overgave aan God, blijft al het voorgaande van belang. Wanneer men dit volhoudt is de mogelijkheid op mushāhadah, het 'zien' en van daaruit 'ilm al-yaqīn, de kennis van zekerheid.⁸⁶

De verlichting is bij het soefisme niet te vergelijken met het nirwana, zoals dit bij de boeddhisten bekend is. Er wordt wel afgerekend met de aardse begeerten en met het zelf, de ik, maar daarvoor komt God en Zijn kwaliteiten in de plaats. Dit is ook waarom Ibn Arabī zegt, dat de soefi voor alle kwaliteiten van God open moet staan. Waar je je niet voor open stelt kan ook niet groeien in de mens. De mens keert als het ware terug naar de voor de schepping zijnde mens.⁸⁷ Vanaf dat moment wordt de soefi gezien als een heilige, in de protestante zin van het woord, niet de katholieke. Het volledig licht van God omvangt de mysticus. Het wordt vergeleken met de vlam van een kaars in de zon.⁸⁸ In deze fase kan de soefi ook makkelijker in extase raken. Daar wil ik straks verder op ingaan.

De verlichte fase is een stadium. Dat wil zeggen dat wanneer de soefi dit bereikt er geen sprake is van een moment, maar van vernieuwd inzicht wat de volledige leefstijl omvat. In dit stadium komen veel wonderlijke zaken om de hoek kijken. Zo waren er soefi's die helderziend werden en de ziel van anderen konden lezen. Ze waren dan instaat om geheimen van iemand anders te vertellen en schijnheiligheid bloot te stellen. Sommigen zeiden dat ze zelfs konden zien of iemand naar het paradijs of de hel zou gaan. Er waren er ook die onzichtbaar werden of helemaal verdwenen van hun plek en op een andere plek verschenen. De ruimtelijke en fysieke beperkingen vervielen helemaal. Van de Perzische dichter Jalal ad-Din Rumi werd gezegd dat hij op één avond op 17 feestjes was en over elk een gedicht schreef.

Verder is er in deze fase een bijzondere verbinding tussen de sheikh en de murid. Ze raken op de zelfde 'golflengte', zowel geestelijk als lichamelijk. Zo zijn er verhalen van sheikhs die de pijn van hun murid ervoeren. Ook kan het andersom werken, zoals in een verhaal van Bāyezīd Bistāmī. Zijn discipelen wilden hem vermoorden, maar de wonden die ze Bistāmī toebrachten verschenen alleen op hun eigen lichamen.⁸⁹ Er zat echter wel een gevaar aan de wonderen. In die zin dat er ook andersom geredeneerd kon worden en dat soefi's die wonderen deden automatisch heiligen waren. Er waren soefi's die al te gemakkelijk hun wonderen als een soort trucje gingen uitvoeren en daarmee zichzelf wilden verhogen en populariteit wilden verkrijgen. Of soefi's die elkaar gingen uitdagen om hun verlichte status te bewijzen. Zo was het natuurlijk niet bedoeld en vooral Junayd heeft zich hier ook heel duidelijk tegen gekeerd. Hij behoorde tot de sobere soefi's en zag veel gevaar in uiterlijk vertoon, omdat de soefi's zich op die manier konden laten verleiden belang te hechten aan hun ego.⁹⁰

Extase (sukr)

18 de grot 28 En volhard geduldig met hen die hun Heer in de morgen en de avond aanroepen terwijl zij Zijn aangezicht zoeken en laat het niet zo zijn dat jij voor hen geen oog hebt omdat jij de pracht van het tegenwoordige leven wenst. En gehoorzaam hem niet van wie Wij het hart te onoplettend hebben gemaakt om Ons te gedenken en die zijn eigen bevlieving volgt en die onmatig is.⁹¹

Tijdens extase of vervoering ervaart de soefi heel sterk de afwezigheid van de wereld en de aanwezigheid van God. Bij vervoering is er sprake van een bepaalde tijd. Dit is geen onderdeel waar de soefi blijvend in kan verkeren. In de meeste gevallen is er sprake van een voorafgaand proces van mediteren en concentratieoefeningen, zoals het uitvoeren van dhikr. Tijdens de extase kan soefi's visioenen en

⁸⁵ (bijbelenkoran)

⁸⁶ (Schimmel, 2011) p 141

⁸⁷ (Schimmel, 2011) p 58

⁸⁸ (Schimmel, 2011) p 143, 145

⁸⁹ (Schimmel, 2011) p 205

⁹⁰ (Amstrong, Een geschiedenis van God, 2006) p 256

⁹¹ (bijbelenkoran)

ontmoetingen met God krijgen. De vervoering wordt vaak vergeleken met de fase vlak voor iemand in slaap valt. Gedachten en dromen zijn dan niet goed meer van elkaar te onderscheiden.⁹² Sommige visioenen worden als droom omschreven, anderen wordt van uitgegaan dat ze daadwerkelijk fysiek zijn ervaren. Zo wordt van de reis van Mohammed naar Jeruzalem en door de 7 hemelen, gesteld dat hij dit fysiek heeft ondergaan.⁹³ Van Bāyazīd Bistāmī zijn overleveringen bekend dat hij met God sprak; 'Hij stond op en zette mij voor Hem neer en zei; 'O Bāyazīd, Mijn schepselen verlangen ernaar je te aanschouwen. Ik zei; Sier mij met Uw Eenheid en kleed me met Uw Ik-zijn en verhoog me met Uw Heelheid zodat, wanneer Uw schepselen mij zien, zij zeggen: We hebben U gezien, en U bent het en ik ben er niet meer.'⁹⁴ Hiervan is veel meer de gedachte dat hij dit in een droomtoestand heeft meegemaakt. Sukr, is letterlijk vertaald dronkenschap, vandaar ook de benaming dronken soefi's. Overigens raakten de nuchtere soefi's ook in extase, maar zij zorgden er zeker voor dat dit niet publiekelijk gebeurde.

2.2.3 Het loslaten van het loslaten (Tark at-tark)

Hier komt de soefi in de fase dat al het voorgaande een levenswandel is geworden. Het is niet meer iets waar hard voor gewerkt moet worden, het is als het ware verkregen en behaald. In deze fase is God continue aanwezig.

Tauhid (God is)

2 de koe 186 Wanneer Mijn dienaren jou naar Mij vragen: Ik ben nabij. Ik verhoor het gebed van iemand die bidt, wanneer hij Mij aanroept. Zij moeten Mij dus gehoor geven en in Mij geloven.

Misschien zullen zij de goede weg opgaan.

50 kaaf 16 Wij hebben de mens toch geschapen en Wij weten wat hij zichzelf influistert. Wij zijn namelijk dichter bij hem dan de halsslagader.

57 het ijzer 4 Hij is het die de hemelen en de aarde in zes dagen geschapen heeft. Toen vestigde Hij zich op de troon. Hij kent wat in de aarde gaat en wat eruit komt, wat uit de hemel afdaalt en wat erin opstijgt en Hij is met jullie waar jullie zijn. God doorziet wel wat jullie doen.⁹⁵

Hudwūr wa ghaiba, God is aanwezig en de ik is afwezig. Het zelf is vernietigd, fanā, en men blijft in alles in God, baqā.

'De ware heilige leeft tussen de mensen en eet en slaapt met hen. Hij koopt en verkoopt op de markt en doet mee in het sociale leven. Maar hij vergeet God op geen enkel moment.' zei Abū Sa'īd b. Abī l-Khayr.⁹⁶ Iets vergelijkbaars werd door Ghazālī gezegd; 'Iemand die bij alles wat hij doet geconcentreerd en gefocust is op God, hij is goed bezig'.⁹⁷

Ten grondslag hieraan ligt de liefde voor God, dit alles gebeurt vanuit een onuitsprekelijk houden van en verlangen naar meer van God. Zoals Ghazālī zei; 'Aan het verlangen, shauq, komt geen einde omdat de Beloofde geen eind komt'.⁹⁸

2.3 De soefistische mystieke kenmerken die lijken op die binnen de christelijke traditie

Er zijn een aantal opvallende overeenkomsten met de christelijke mystiek. Ik kijk in eerste instantie naar de praktische kant van de mystiek. Daarna wil ik de beeldspraak en uitspraken die christelijk zouden kunnen zijn behandelen. Als laatste beschrijf ik de theologische aspecten die gelijkende kenmerken vertonen met het christelijk geloof. In het volgende hoofdstuk wil ik ook ingaan op de christelijke mystieke kenmerken, daar waar ik nu vooral de mystieke kenmerken van het soefisme wil benoemen.

⁹² (Amstrong, Islam, 2009) p 159

⁹³ (Schimmel, 2011) p 219 (Haar, 1999) p 10 (Waardenburg, 2000) p 161

⁹⁴ (Schimmel, 2011) p 46

⁹⁵ (bijbelkoran)

⁹⁶ (Schimmel, 2011) p 141

⁹⁷ (Schimmel, 2011) p 146

⁹⁸ (Schimmel, 2011) p 133

2.3.1 Praktische kant

Het systeem van inwijding is zeer vergelijkbaar met de christelijke mystiek. Ook zijn beide stromingen bekend met ordes en met hiërarchieën van ingewijden en novieten. Daarbij speelt oefening en discipline een belangrijke rol. Herkenbaar is de meditatie, concentratie op God, het loskomen van de wereld en vasten. Bij dhikr maakten sommige soefi's ook gebruik van een kralenketting vergelijkbaar met een rozenkrans, dit heet de tasbīh. Hiermee kon worden bijgehouden hoe vaak de Godnaam was herhaald of werden alle 99 namen mee geteld. Overigens waren er ook andere soefi's die vonden dat dit juist leidde tot onverschilligheid en waren tegen het gebruik ervan.⁹⁹

In de tijd van het geïstitutionaliseerde soefisme was een ordes, een dienend orgaan. Zowel intern als extern was naastenliefde van belang. Zo droegen de soefi's zorg voor de armen, zieken, weduwen en wezen. En dienden zij als een sociaal vangnet voor de gemeenschap. Vaak kennen wij de sheikh als iemand met veel geld, macht en een groot imperium. Dit was in de tijd van het geïstitutionaliseerd soefisme vaak niet anders. Dit heeft te maken met het feit dat de islamitische cultuur geen scheiding van machten kent, alles is geïntegreerd. Een goede geestelijk leider, die leefde volgens de sharia, was ook een goed zakenman, een goed politiekleider en kon waar nodig zelfs rechtspreken. Dit was de reden dat de orde vaak de draagkracht had om extern hulp te bieden zowel financieel als juridisch adviserend.¹⁰⁰

2.3.2 Beeldspraak

Er zijn veel teksten waarin termen worden gebruikt die herkenbaar zijn vanuit christelijk mystieke teksten. Zo wordt er vaak geschreven over God als een helder licht of licht der lichten.¹⁰¹ Over Gabriel of de geest van Mohammed als een briesje of wind.¹⁰² God wordt aangeschreven als een geliefde.¹⁰³ Maar ook algemeen christelijk gelijkende termen worden gebruikt als 'het hart is als een huis'.¹⁰⁴

In soera 76 de mens, ayat 5 en 6 wordt gesproken over het drinken uit de bron, wat mij deed denken aan 'ad fontes'. "Maar de vromen zullen drinken uit een beker die met kamfer is bijgemengd uit een bron waaruit Gods dienaren drinken en die zij rijkelijk uit de aarde laten ontspringen." ¹⁰⁵

Verder spreekt Ghazālī in termen als; 'Een boom herkennen aan de vruchten.'¹⁰⁶ En er wordt een vergelijking gemaakt met een mosterdzaadje. 'Een mosterdzaadje van liefde is beter dan zeventig jaar van aanbidding zonder liefde.'¹⁰⁷ Deze laatste twee hebben misschien een culturele achtergrond.

Waar de beeldspraak het mooiste in naar voren komt zijn de gedichten;

Voorheen had ik een afkeer van mijn vriend
Want zijn en mijn religie lagen ver uiteen.
Nu staat mijn hart voor alle vormen open:
Een weide van gazellen, en een monniksklooser,
Een tempel voor idolen, Kaäba voor pelgrims,
De Thora's stenen tafels, bladen van een koran --
Liefde is mijn religie, waar zij zich ook wendt:
Liefde is mijn godsdienst, mijn geloof.

Ibn Arabī¹⁰⁸

⁹⁹ (Waardenburg, 2000) p 82

¹⁰⁰ (Haar, 1999) p 15

¹⁰¹ (Waardenburg, 2000) p 94

¹⁰² (Schimmel, 2011) p 28, p 261,

¹⁰³ (Haar, 1999) p 10, (Schimmel, 2011) p 60, 62

¹⁰⁴ (Schimmel, 2011) p 60

¹⁰⁵ (bijbelenkoran)

¹⁰⁶ (Schimmel, 2011) p 134

¹⁰⁷ (Schimmel, 2011) p 51

¹⁰⁸ (Haar, 1999) p 54

Ik noem je dikwijls* – niet uit vees dat ik
je ooit vergeet: mijn tong doet het gewoon.
Je zit nu eenmaal in mijn ziel, mijn leden
en gedachten, jij, mijn hartewens.
Hoe meer mijn oog van jou iets ziet, hoe minder
ik behoefte heb aan iets te zien.
En als je weg bent uit mijn zicht, zie ik
je toch als deel van mij, op elke plaats.
Sumnūn (†915)¹⁰⁹ *dhikr

Ik ben wie ik bemin, wie ik bemin is mij.
Wij zijn twee zielen in één lichaam.
Wanneer je mij ziet, zie je hem;
En zie je hem, dan ook ons beiden.
Anoniem, wordt vaak toegeschreven aan Hallāj¹¹⁰

Nu heb ik erkend, o Heer,
De diepste grond van mijn hart:
Met U, van de wereld apart,
Sprekend in innig verkeer.

Zo was ik in zekere zin
Niet mijzelf, maar met U één.
Doch thans, wederom alleen,
Ik anders de wereld min.
Junayd¹¹¹

O mensen, omstrengel Liefde.
Antwoord op haar roep.
Ga tot Hem,
Want God schonk onsterfelijkheid
Alleen aan Liefde.

Vandaag is slapeloze Liefde in de lucht
En roept de slaperige Harten.
Liefde is het leven en gevoel
In het heelal.
Leven zonder Liefde
Is slechts een lege schelp.
Er is in Liefde geen gepraat.
Kreunen en zuchten is genoeg,
En geduld is het enige
Dat Liefde redt.

Wees stil. Spreek geen woord.
Laat uw tranen alles zeggen.
Als het Hart begint te branden,
Ruikt het als wierook.

Rūmī¹¹²

¹⁰⁹ (Haar, 1999)

¹¹⁰ (Haar, 1999)

¹¹¹ <http://www.geestkunde.net/uittreksels/jb-lusthof-liefde.html>, laatste strofe ontbreekt

2.3.3 Theologie en leer

Op het gebied van de theologie, de kalam, van het soefisme zijn ook overeenkomsten te vinden met die van de christelijke mystiek. Voor beide is God een God van liefde en alwetendheid. De liefde die de mysticus in staat stelt tot een relatie en kennis waar de mysticus af en toe een glimp van mee mag krijgen.

Deze aspecten van liefde en relatie moeten in de islam niet overdreven worden. Ghazālī zei namelijk ook; 'Deze gaan naar hemel en die naar de hel, en het maakt hem niet uit - God is onverschillig.'¹¹³

Toch is er een bepaalde barmhartigheid en liefde te herkennen in God. Zo zorgt Hij er zelfs voor dat de vogels te eten hebben.¹¹⁴ Hij zorgt voor hem die hem dienen. In de Koran staat meermalen dat God de godvrezenden bemint, met hen is, hen kent en dat het paradijs voor hen is klaargemaakt. Een soefi leefde in verwachting dat God naar hem zou omzien. Zo waren er de dronken soefi's, die hun leven in de waagschaal legden met extravagante wonderen, in het volste vertrouwen dat God hen zou beschermen. Voor hen was God in alles, hij had overal macht over en was alwetend. De soefi leefde zou nauw met God dat die van tijd tot tijd een stukje van die wijsheid en liefde mocht proeven. Het is niet voor niets dat een veel gekozen vorm voor het omschrijven van de extase het liefdesgedicht was.

Onder dit kopje hoort naar mijn mening dan ook de te ervaren eenheid van de soefi's. Een term die ook veel wordt beschreven in de christelijke mystieke literatuur. Het blijvend in God, het eigen ik wat moet afsterven en de verlichting en extase die daarop volgt. Het zijn elementen die een God vereisen die één wil worden met de mens. God die dicht bij Zijn geschapene wil zijn. De bekende aya over de halsslagader past hier natuurlijk naadloos bij.¹¹⁵ Het zijn gegevens die ten grondslag liggen aan de mystiek, van welke kleur dan ook.

Omdat dit in het soefisme al duidelijk naar voren is gekomen en bij de christelijke mystiek meer in de theorie is blijven hangen, wil ik hier als voorbeeld een gedicht geven van een dichteres uit de 13e eeuw en christelijke mystica Hadewijch;

Alle dingen
zijn me te klein;
ik ben zo wijd!
Één, ongeschapen
heeft me gevat
in eeuwige tijd.

Ik heb 't gevangen.
Het heeft me geopend,
wijder nog dan wijd;
te klein is al het andere
voor mij – en dat weet u
die ook daar zijt.

Men is vrij
in het nabij-zijn,
ongescheiden;
daarom wil hij
dat het net zo is
met ons beiden.

Hadewijch¹¹⁶

¹¹² De Liefdestuin

¹¹³ (Schimmel, 2011) p 196

¹¹⁴ (Schimmel, 2011) p 118

¹¹⁵ Soera 50 kaaf, aya 16, genoemd in §2.2.3 P 26

¹¹⁶ Vertaling Maria van Daalen

2.4 Concluderende reflectie

Het is een uitgebreide verhandeling. Ten eerste omdat het soefisme niet in een paar woorden te vatten is. De stroming heeft een rijke geschiedenis en veel volgers gehad. Ik heb het soefisme niet te kort willen doen.

Ten tweede merk ik, als ik voor mijzelf spreek, dat het lastig is om bekende thema's (die ook in het christendom voorkomen) wel in hun islamitische waarde te laten. Er zijn veel begrippen die binnen de islam een totaal andere betekenis hebben, of soms hele kleine nuance verschillen kennen. Ik heb geprobeerd hier zo veel mogelijk rekening mee te houden en de betekenis zo goed mogelijk weer te geven binnen haar bedoelde context.

3. Welke specifieke mystieke elementen binnen het soefisme hebben raakvlakken met die binnen de christelijke mystiek en hoe zijn deze verenigbaar in het Pinksterproject?

Inhoud

- 3.1 Elementen uit het soefisme die geschikt zijn voor het Pinksterproject
 - 3.1.1 Het sterven van de ik
 - 3.1.2 Het zuivere leven
 - 3.1.3 Het loslaten van de wereld
 - 3.1.4 Kennis door de Geest vs. gnosis
- 3.2 Belangrijke aandachtspunten
 - 3.2.1 Hiërarchie
 - 3.2.2 Erfzonde
 - 3.2.3 Muziek
- 3.3 De nieuwe invulling van het project

Inleiding

In de concluderende reflectie van hoofdstuk 1 gaf ik al aan dat er minder mystiek in het huidige Pinksterproject zit dan ik aanvankelijk had gehoopt. Toch zijn er in de christelijke en soefi mystiek voldoende elementen om het Pinksterproject een nieuwe aankleding te geven.

In paragraaf 3.1 komt aan de orde welke mystieke soefi elementen ik wil gebruiken voor het project en hoe die zich verhouden tot de Bijbel. Daarna wil ik 3.2 nog een aantal belangrijke aandachtspunten benoemen die ik in de loop van het onderzoek ben tegengekomen en die van belang waren voor de nieuwe invulling van de projectdag.

En als laatste is in 3.3 is de nieuwe invulling van het Pinksterproject te vinden.

Voor de geciteerde Bijbelgedeelten is de vertaling van Herziene Statenvertaling uit 2010 gebruikt.

3.1 Elementen uit soefisme die geschikt zijn voor het Pinksterproject

Voor het Pinksterproject heb ik 4 elementen uit het soefisme overgenomen die goed inpasbaar zijn en die overeenkomsten hebben met de christelijke mystiek. Wat die overeenkomsten, maar ook wat de verschillen zijn behandel ik hieronder in de volgende 5 punten; Het sterven van de ik, het zuivere leven, het loslaten van de wereld en kennis door de Geest vs. gnosis.

3.1.1 Het sterven van de ik

Het begin van het soefi pad is de bekering en het sterven van de ik. Dit laatste is een belangrijk deel van de inwijding, waarbij de soefi 40 dagen in een lijkwade, in een afgesloten ruimte is. Maar deze inwijding is alleen het begin van dit proces.

Het sterven van de ik, is ook een belangrijk onderdeel in de christelijke mystiek. Dit is het niet zozeer een keuze gemaakt door de mens zelf. Het is vanuit christelijk perspectief een feit dat je dood bent wanneer je niet bekeerd. Het vlees is dood en haar bestemming is de dood. Door bekering en geloof is er leven door het geloof in de Here Jezus. Dit is ook te vinden in de onderstaande Bijbelteksten.

Galaten 2:20

“Ik ben met Christus gekruisigd; en niet meer ik leef, maar Christus leeft in mij; en voor zover ik nu in het vlees leef, leef ik door het geloof in de Zoon van God, Die mij heeft liefgehad en Zichzelf voor mij heeft overgegeven.”¹¹⁷

Romeinen 8:10,11

“Als Christus echter in u is, dan is het lichaam wel dood vanwege de zonde, maar de geest is leven vanwege de gerechtigheid. En als de Geest van Hem Die Jezus uit de doden opgewekt heeft, in u woont, zal Hij Die Christus uit de doden opgewekt heeft, ook uw sterfelijke lichamen levend maken door Zijn Geest, Die in u woont.”¹¹⁸

Waarbij het voor de soefi een persoonlijke strijd is, is deze strijd voor de christelijke mysticus al gestreden. Waarbij de mens moet accepteren dat hij niet in staat is deze weg zelf te gaan, maar het ontvangt. Dit wordt benoemd als eerste stap op het drievoudige pad, de via purgativa.

Ondanks dat de mens gestorven is en weer is opgestaan in Christus, betekend dit niet dat de mens van de één op de andere dag geen zonde meer doet. Zoals Paulus zegt; ‘Want niet wat ik wil, dat doe ik, maar wat ik haat, dat doe ik.’¹¹⁹ Het streven om zuiver te leven wordt ook wel ‘de weg van de zuivering’ genoemd, die wegvoert uit het materiële, het niet-zijn.¹²⁰

3.1.2 Het zuivere leven

De strijd tegen de nafs van een soefi, is vergelijkbaar met de strijd tegen het vlees in de christelijke mystiek.

Galaten 5:16/21

“Maar ik zeg: Wandel door de Geest en u zult zeker de begeerte van het vlees niet volbrengen. Want het vlees begeert tegen de Geest in, en de Geest tegen het vlees in; en die staan tegenover elkaar, zodat u niet doet wat u zou willen. Als u echter door de Geest geleid wordt, bent u niet onder de wet. Het is bekend wat de werken van het vlees zijn, namelijk overspel, hoererij, onreinheid, losbandigheid, afgoderij, toverij, vijandschappen, ruzie, afgunst, woede-uitbarstingen, egoïsme, onenigheid, afwijkingen in de leer, jaloersheid, moord, dronkenschap, zwelgpacten, en dergelijke; waarvan ik u voorzegg, zoals ik ook al eerder gezegd heb, dat wie zulke dingen doen, het Koninkrijk van God niet zullen beërven.”¹²¹

¹¹⁷ (Herziene Statenvertaling, 2010)

¹¹⁸ (Herziene Statenvertaling, 2010)

¹¹⁹ (Herziene Statenvertaling, 2010)

¹²⁰ (Waaïjman, 2001) p 132

¹²¹ (Herziene Statenvertaling, 2010)

Wat ook past bij een ascetisch, zuiver leven is het vasten. Dit is ook een onderdeel wat in beide mystieke stromingen aan bod komt. In het nieuwe testament komt het woord vasten 19 keer voor. Het gebruik wordt pas weer in acht genomen nadat Jezus weer is teruggekeerd naar de hemel. Dat dit de bedoeling is wordt ook beschreven in bijna alle evangeliën hier een voorbeeld uit Markus 2.

Markus 2:19,20

“En Jezus zei tegen hen: De bruiloftsgasten kunnen toch niet vasten terwijl de Bruidegom bij hen is? Zolang zij de Bruidegom bij zich hebben, kunnen zij niet vasten, maar de dagen zullen komen dat de Bruidegom van hen weggenomen zal zijn, en dan, in die dagen, zullen zij vasten.”¹²²

3.1.3 Het loslaten van de wereld

Hierna wordt bij de mysticus inzicht in de werkelijke wereld gewekt en ontwikkeld. Dit gebeurt in de fase van de via illuminativa, de weg van de verlichting. Zowel christenen als moslims zijn bekend met het denken dat het leven hier eindig is en dat het uiteindelijk draait om wat er komen gaat en dat men zich daarop dient te richten.

8 de buit 67b

“Jullie wensen het vergankelijke aanbod van de tegenwoordige wereld, maar God wenst het hiernamaals. God is machtig en wijs.”¹²³

Johannes 12:25

“Wie zijn leven liefheeft, zal het verliezen, en wie zijn leven haat in deze wereld, zal het behouden tot het eeuwige leven.”¹²⁴

Romeinen 12:2

“En word niet aan deze wereld gelijkvormig, maar word innerlijk veranderd door de vernieuwing van uw gezindheid om te kunnen onderscheiden wat de goede, welbehaaglijke en volmaakte wil van God is.”¹²⁵

3.1.4 Kennis door de Geest vs. gnosis

Bij soefisme spreken we over gnosis, dit is een verwerving van rationele kennis door de mens zelf. Bij christelijke mystiek is er sprake van kennis door en dankzij de Heilige Geest. Het is bij alle voorgaande stappen de leiding van de Heilige Geest die juist in de christelijke mystiek zo van belang is.

Efeze 1:15/18

“Daarom, omdat ook ik gehoord heb van het geloof in de Heere Jezus onder u, en van de liefde voor alle heiligen, houd ik niet op voor u te danken, als ik in mijn gebeden aan u denk, opdat de God van onze Heere Jezus Christus, de Vader van de heerlijkheid, u de Geest van wijsheid en van openbaring geeft in het kennen van Hem, namelijk verlichte ogen van uw verstand, om te weten wat de hoop van Zijn roeping is, en wat de rijkdom is van de heerlijkheid van Zijn erfenis in de heiligen,”¹²⁶

Wat overeenkomt is dat bij de deugdbeoefeningen van beide mystieke stromingen, de discipline van groot belang is. Een zuiver leven is de basis voor het beschouwen van God en het contact met God. Maar zoals Kees Waaijman schrijft; ‘Het geen einddoel, maar een werkdoel. Zoals men dure parfum niet in een vieze bedorven vaas stopt. Maar het einddoel is het goddelijke beschouwen, de vereniging met de onzichtbare en ongrijpbare God. Dit kan niet door werken worden bereikt, maar is genade. Het is God die Zichzelf meedeelt in de beschouwing en dit is niet manipuleerbaar. Hij tekent Zich slechts af in het gezuiverde hart als een aanraking, een spoor dat geen afdruk achterlaat, maar het leven van binnenuit omgevormd. Bij de beschouwing is het ervaren een gevolg.’¹²⁷

¹²² (Herziene Statenvertaling, 2010)

¹²³ (bijbelenkoran)

¹²⁴ (Herziene Statenvertaling, 2010)

¹²⁵ (Herziene Statenvertaling, 2010)

¹²⁶ (Herziene Statenvertaling, 2010)

¹²⁷ (Waaijman, 2001) p 66

3.2 Belangrijke aandachtspunten

Zoals in de vorige paragraaf naar voren komt zijn er elementen die overeenkomen, maar er is ook telkens een belangrijk verschil dat naar boven komt. Het verlossingswerk van Jezus Christus, met alle gevolgen van dien. Er zijn echter nog een aantal belangrijke verschillen tussen het soefisme en de christelijke mystiek. En daar wil ik er nu 3 van noemen die ook van belang zijn voor het Pinksterproject.

3.2.1 Hiërarchie

Vanuit de islam is er een duidelijke hiërarchie, het beeld van slaaf en meester is een veel voorkomend thema en vandaaruit de onderwerping.¹²⁸ Dit wordt duidelijk in de aya die ik eerder heb aangehaald.

Uit de Koran soera 6 het vee, aya 132:

“Voor ieder zijn er rangen voor wat zij gedaan hebben. Jouw Heer let goed op wat zij doen.”¹²⁹

Het dichtst bij God staat Mohammed. Daarna volgen de zogenaamde alijaa' 'vrienden van Allah'.¹³⁰ Ook het systeem van straf en beloning heeft hier mee te maken. Het is een systeem wat niet direct duidelijke spelregels kent, maar waarbij de deelnemer zich aan de regels dient te houden en de autoriteit uiteindelijk bepaald of het goed genoeg is. Dit blijkt ook uit eerder genoemd statement van Ghazālī; ‘Deze gaan naar hemel en die naar de hel, en het maakt hem niet uit- God is onverschillig.’¹³¹ Om een beeld te geven van de christelijke visie hierop wil ik een vers uit 1 Johannes aanhalen;

1 Johannes 15 vers 15

“Ik noem u niet meer slaven, want een slaaf weet niet wat zijn heer doet, maar Ik heb u vrienden genoemd, omdat Ik u alles wat Ik van Mijn Vader gehoord heb, bekendgemaakt heb.”¹³²

3.2.2 Erfzonde

Een ander belangrijk verschil is dat de islam geen erfzonde kent.

Soera 4 de vrouwen, aya 79a

“Wat u aan goeds overkomt, het is van God en wat u aan slechts overkomt, het is van uzelf.”¹³³

Vanuit de islam wordt ervanuit gegaan dat iedereen als moslim geboren wordt. Dit is wat eerder aanhaalde bij bekering (tauba) onder kopje 2.2. Het verhaal zoals we dit eerst in het Pinksterproject aanhaalden, met het bijten van de slang en vandaaruit de vergiftiging van de mens, is een denkwijze die de leerlingen als een opzichzelfstaande zonde zullen herkennen. Ze zullen dit niet als omvattende levensgebeurtenis zien, waarvan er verlossing en/of bevrijding nodig is. Zonde is een gebeurtenis waar goede daden tegenover worden gezet.

3.2.3 Muziek

Als laatste wil ik de verschillen in de beleving van muziek bekijken. Muziek is in de islam een controversieel thema. In de Koran is niet te vinden dat het gebruik van muziek verboden is, maar er zijn wel Hadith die muziek als haraam, verboden, benoemen. Er zijn echter veel verschillende beoordelingen over het gebruik muziek. Bij veel soefistische ordes wordt er namelijk wel degelijk een vorm van muziek gebruikt. Vaak is er dan sprake van gebruik van een nay (een soort fluit) en een daff (een soort trommel). Het gebruik van muziek helpt de soefi onder andere in trance te raken, deze muziek wordt samā genoemd.¹³⁴

¹²⁸ (Waardenburg, 2000) p 164

¹²⁹ (bijbelenkoran)

¹³⁰ (Waardenburg, 2000) p 169

¹³¹ (Schimmel, 2011) p 196

¹³² (Herziene Statenvertaling, 2010)

¹³³ (bijbelenkoran)

¹³⁴ (Haar, 1999) p 103

Ik heb over het gebruik van muziek tijdens mijn onderzoek¹³⁵ ook vragen over gesteld.

Vraag 12; 'Welke plek heeft muziek in jouw geloof?'

Vraag 13; 'Op welke manier wordt muziek gebruikt?'

Hieruit kwam naar voren dat 2 leerlingen Ilahi kenden, dit zijn Turkse gezongen gedichten waarvan sommigen in mystieke kring zijn geschreven.¹³⁶ 3 Leerlingen kenden anasheed, traditionele, vaak simpele liedjes over het islamitisch geloof. Ze zijn vergelijkbaar met psalmen in het christendom. Kinderen leren de liedjes al op jonge leeftijd en ze zijn algemeen geaccepteerd.¹³⁷

Deze vormen van muziek kennen zang, zonder muziek of alleen begeleidt met een trommel en of een fluit. De leerlingen kennen 'muziek' vooral van seculiere liedjes. Mijn bedoeling met de vraag was eigenlijk om er achter te komen in hoeverre de leerlingen bekend waren met mystiek. Dit leek me een goede ingang, maar door mijn woordgebruik bleek dit dus een gemiste kans

3.3 De nieuwe invulling van het project

Bij de nieuwe invulling ben ik uitgegaan van dezelfde locatie, manier van vervoer, groepsindeling en route. Dit verliep erg goed en het gaat om een aanpassing van het project, niet om een nieuw project.

Aankomst

De leerlingen komen aan bij het ontmoetingscentrum. Hier staan houten beelden van een slang en de uil.

De oude vragen kunnen blijven deels blijven bestaan.¹³⁸ Hierbij staat de slang voor verleiding tot zonde (niet in de zin van zondeval, maar als voorbeeld van zonde door de nafs of een djinn) en de uil voor wijsheid.

Eerste spelactiviteit

De leerlingen lopen door naar het eerste spel.¹³⁹ Ook dit zal gelijk blijven aan het oude spel. Het loopt slecht af met de leerlingen, want aan het einde van het spel is iedereen bevroren (anders meer tikkens) De leerlingen 'sterven' hier. Een goede uitgangspositie voor het mystieke pad. De leerlingen krijgen aan het einde van het spel een 'lijkwade' aan. Hiervoor krijgen de leerlingen een blauwe (symbool voor rouw) of zwarte (symbool voor dood) vuilniszak, die ze als een bodywarmer kunnen aantrekken. De route vervolgt.

Het Dachaumonument

De leerlingen lopen over het Dachaumonument. Hier staat de strijd tegen het ego, de ik, de lagere ziel centraal. De leerlingen wordt duidelijk gemaakt dat trots en egoïsme lijden tot ruzie. Dat herkennen ze allemaal. In extreme gevallen leidt dit tot oorlogen, met vreselijke gevolgen. Iedereen kan voorbeelden bedenken van plekken waar op dit moment conflicten zijn. De leerlingen krijgen de opdracht te vasten en hun ego/egoïsme te overdenken.

*Belangrijk! Dit moet over het ego van de mens gaan, niet over heilige oorlogen etc, want daar zullen leerlingen uiteenlopende meningen over hebben die niet interessant zijn voor dit project.

¹³⁵ Zie bijlage d

¹³⁶ (Schimmel, 2011) p 330

¹³⁷ Islamic belief, practices and cultures p 272

¹³⁸ Bijlage a, p 3

¹³⁹ Bijlage a, p 3

Eerste theaterstuk

De leerlingen hebben nu nagedacht over hun ego. Bij dit theaterstuk zullen ze weer aan het nadenken worden gezet. Het eerste gedeelte zal gaan over hoe ze omgaan met hun bezittingen en of ze hier erg aan 'vast zitten'. Het theaterstuk zal dilemma's voorleggen over giften aan familie, vrienden en armen, mensen die ver weg staan en juist heel dichtbij.

Het doel is dat de leerlingen duidelijk wordt dat we hier op aarde hebben gedeeld moet worden en dat we niet te veel aan onze spullen vast moeten zitten.

Ze lopen alleen, in ascese, door het bos naar het volgende spel. Tussen elke leerlingen zal ongeveer 15 meter moeten zitten, zodat ze in elk geval niet praten, maar niet zonder 'toezicht' lopen.

Tweede spelactiviteit

De leerlingen lopen door naar de sport activiteit. Hier moeten de leerlingen net als bij een coopertest, trapsgewijs naar boven zien te komen. Dit is een individueel spel. De leerlingen kunnen geen anderen helpen op de weg naar ware wijsheid. Het verbeeld hoe de leerlingen door de verschillende stadia naar boven moeten klimmen. Als een leerling 'vals speelt' of een stadia overslaat moet de leerling weer beginnen bij de laatste behaalde trede.

Tweede theaterstuk

Als de leerlingen boven op de heuvel arriveren krijgen ze het Pinksterverhaal te horen, maar eerst wordt uitgelegd dat ze tot nu toe bezig geweest zijn een pad te volgen.

(de volgende tekst is een suggestie)

'Was het pad makkelijk of moeilijk? Wat vonden ze leuk, wat vonden ze minder leuk?

In levensbeschouwingen wordt ook vaak een soort gelijk pad bewandeld. Mensen willen zich dan minder bezig houden met 'aardse zaken' en meer richten op God, Allah of diegene waar iemand in gelooft.

Deze mensen willen graag écht in contact komen met hun godheid. Als mensen echt een ervaring van contact krijgen is dit vaak onbeschrijfelijk, er zijn geen woorden voor te vinden. Een moslim schreef:

"Wees stil. Spreek geen woord. Laat uw tranen alles zeggen. Als het Hart begint te branden, ruikt het als wierook".¹⁴⁰

Ook kennen jullie misschien het woord 'sukr', dit betekend letterlijk dronken. Dit woord wordt gebruikt in de islam als iemand in contact komt met God. God is zo groot en zo overweldigend dat een mens soms een beetje vreemd gaat doen als hij of zij met Hem in contact komt.

Als mensen toch woorden willen geven aan wat hun is overkomen worden er vaak beelden gebruikt van vuur of een helder licht. Dit hoor je ook bijvoorbeeld bij waargebeurde wonderverhalen.

Vandaag willen we ook meer leren over Pinksteren. Dit is een feest wat voor christenen ontzettend van belang is voor het contact met God. Dit is het feest dat de Heilige Geest naar de mensen toekwam. Hij helpt mensen bij het inzien van wat ze fout doen, om een beter te leven te leiden en kan helpen bij het in contact komen met God. Toen de Heilige Geest voor het eerst op aarde kwam wisten de mensen niet zo goed wat ze overkwam. Wat er gebeurde wordt in het volgende verhaal duidelijk.'

Het verhaal van Pinksteren;

'Je moet wat gaan vertellen Petrus.' roept iemand mij toe. 'Je moet vertellen wat hier gebeurt.' 'Waarom ik?', roep ik terug. 'Jij bent altijd degene die als eerste het woord neemt.' 'Maar ik weet niet wat ik moet zeggen.' 'Begrijpen we zelf wat ons hier overkomt?' 'Ik herken mijn eigen vrienden bijna niet meer. Er heerst een vreemd enthousiasme, een merkwaardige geestdrift.'

Wij leerlingen van Jesus van Nazareth, we waren volop bezig onze groep op orde te krijgen. Het was een verwarrende tijd we hadden Jesus gezien, na zijn dood. Hij was er, maar ook weer niet. We wisten niet wat we moesten doen. We voelden ons verlegen met de situatie. En ik al helemaal.

¹⁴⁰ Rumi, zie p 28

Ik had altijd mijn mond vol over trouw en geloof. Jesus kon op mij rekenen toen Hij mij vroeg om zijn leerling te worden. Ik werd zijn meest trouwe volgeling. Ik praatte honderd uit over mensen opvangen, maar nadat ze hem hadden gearresteerd ben ik weggedoken. Ik wilde niets meer met hem te maken hebben. Ik was teleurgesteld.

Hij wilde niet vechten voor zijn woorden. Hij liet alleen maar zijn kwetsbaarheid zien. 'Ik ken hem niet, ik heb hem nooit gekend.' Sinds Hij is gestorven heb ik over hem gezwegen. Ik wist niet hoe het verder moest.

Maar ineens was daar een gedrevenheid, een gevoel om naar buiten te willen. We konden ons niet langer verbergen en onze monden niet meer houden. We hadden niet meer genoeg aan ons zelf. We stormden het huis uit. We gingen de staat op. De stad was op deze Pinksteren vol feestgangers. Vrome buitenlanders overal vandaan. Ze hoorden ons in hun eigen taal spreken. Ze reageerden verwonderd. 'Hoe kan het dat wij hen verstaan? Hoe weten zij van onze taal.' 'Ze zijn dronken.' Hoorden we roepen. 'Om 9 uur 's morgens zijn ze al dronken!'

Onder de leerlingen brak paniek uit. Je moet wat gaan vertellen Petrus. Ze verstaan ons wel, maar ze begrijpen ons niet. Ze lachen ons uit.' 'Maar wat kan ik vertellen?' 'Leg uit wat er gebeurt. Vertel van Jesus.' 'Dat zal hen niets zeggen. Niemand van hen kent Jesus.' Begin dan ergens anders. Maar hoe dan?

In eens schoten mij de woorden van de profeet Joël te binnen: "Aan het eind der tijden zal Ik'- zegt God - 'Mijn Geest over alle mensen uitgieten. Jongeren zullen visioenen zien en oude mensen droom gezichten". Ineens zag ik wat er met ons gebeurde.

De Geest was over ons gekomen. De Geest van God was van alle mensen geworden. Hij woonde nu in ons, vult ons met zijn Liefde. Het leven is nu beter. Heerlijk. Ik kan weer lachen.

We vertelden visioenen in alle talen, we zagen dromen, er waren geen grenzen meer. Ik ga de woorden van een profeet vertellen. Zei ik tegen de anderen. Ik begin met zijn woorden. En dat van Jezus komt later. Ik rende naar voren. Jullie denken dat we dronken zijn. Maar dat is niet waar. Wat hier gebeurt is al lang geleden voorspeld. Loop niet langer weg voor schuld en zonde. Vertel het gewoon, biecht het op en laat je dopen. Begin een nieuw leven ieder die dat doet ontvangt dan de Heilige Geest.

**Belangrijk! Er is bewust gekozen voor de spelling 'Jesus', dit voorkomt ongepaste grappen; 'Je zus...'*

Eten

De leerlingen lopen na het verhaal weer naar beneden. Op de volgende plek wordt lekker eten en drinken aangeboden. Vooral veel zoetheid. Dit is echt een beloning en het grijpt terug op het vasten. Dit wordt afgesloten met een zoete feestelijke maaltijd.

Evaluatiespel

Als laatste is er weer een evaluatiespel en de leerlingen krijgen een snoepzakje voor de terugreis. Het snoepzakje is een extra beloning. Hier wordt een label aangemaakt met een plaatje van een mantel, met de boodschap;

'Blijf zoeken naar de weg! Blijf zoeken naar het licht! Blijf zoeken naar echt contact!'

4. Conclusie en evaluatie

Inhoud

- 4.1 Conclusie
- 4.2 Evaluatie
 - 4.2.1 Uitkomst
 - 4.2.2 Het onderzoek

Inleiding

In dit laatste hoofdstuk wil ik eerst terugkomen bij de hoofdvraag; *“Hoe kan het soefisme bijdragen aan de herkenbaarheid van het Pinksterfeest zoals dit aan de orde komt in het Pinksterproject 'Vurige tongen in het bos'?”* Hier is een korte en bondige conclusie weergegeven van mijn onderzoek.

Hierna zal ik bij 4.2.1 Uitkomst, de nieuwe invulling van het project evalueren en gemaakte keuzes verantwoorden.

Mijn afstudeeronderzoek als geheel, wil ik evalueren in 4.2.2 Het onderzoek.

4.1 Conclusie

De hoofdvraag

“Hoe kan het soefisme bijdragen aan de herkenbaarheid van het Pinksterfeest zoals dit aan de orde komt in het Pinksterproject 'Vurige tongen in het bos'?”

Het soefisme geeft duidelijke beelden ten aanzien van het pad, wat de soefi gaat. Namelijk; het inwijden, strijden tegen het ego, vasten, loslaten van het wereldse en daarbij horende discipline tijdens de diverse stadia. Deze beelden heb ik gebruikt voor de invulling van de route die de leerlingen tijdens het project bewandelen. Dat de leerlingen een ‘mantel’ dragen, is ook een gebruik wat ik heb overgenomen van het soefisme. Dit gebruik ik als een teken voor het afsterven van de mens, als aanwijzer dat de leerlingen ‘op het pad’ zijn en het is een vorm van uniformiteit. Het gaat niet om de hippe jas of je toffe trui, waarmee de aardse ‘ijdelheid’ op een lager plan wordt gezet.

Door de zoektocht naar wat het soefisme is, heb ik een beter begrip van de islam gekregen. Het ontdekken van de duidelijke hiërarchie, het gebruik van muziek en het ontbreken van de leer wat betreft de zondeval in de islam, zijn hier voorbeelden van. Dit heb ik ook meegenomen in de ontwikkeling van de nieuwe invulling van het project.

Zoals uit het onderzoek is gebleken zijn er overeenkomsten, maar ook verschillen tussen het soefisme en de christelijke mystiek. Het is gebleken dat deze verschillen niet beperkt blijven bij het erkennen van Jezus Christus als verlosser of profeet. Hieruit komen vele nuance verschillen uit voort, die in het hele project te ‘proeven’ zijn. Zo is er het ‘werken’ voor verlossing en het niet zo zeer het ‘werken’ voor contact met God. Maar misschien een groter verschil heb ik geconstateerd bij het ‘sterven’ van de ego. Wat bij christenen niet zozeer een actie of keuze is van de mens zelf, maar een voortvloeien uit de zondeval. Een islamiet kan zonder, want hij/zij is in eerste instantie geen zondig mens. Maar geen enkele christen kan zonder de constatering dat zijn eigen ik niet het leidende in het leven kan zijn. En dat Jezus verlossingswerk noodzakelijk is om te leven, hier en in het hiernamaals. Deze dimensie is naar mijn idee helaas niet weer te geven in het ‘vernieuwde’ project.

Dit alles heeft gezorgd dat het moeilijk is om Pinksteren, vanuit de islam, de diepte te geven die het eigenlijk heeft. God zoekt nabijheid en wil verlossing voor Zijn schepping. De Heilige Geest is daarbij noodzakelijk. Omdat de Heilige Geest essentieel is, is Zijn komst ook juist wat Pinksteren een feest maakt. H

4.2 Evaluatie

4.2.1 Uitkomst

De beelden die ik nu heb gebruikt sluiten beter aan bij de islamitische leerling. Daarbij blijft de niet islamitische leerlingen zijn nog steeds betrokken bij het project.

Er is bij het project geen sprake van kennismaken met de praktijk van mystiek, maar met de theorie van mystiek. Dit is op deze multiculturele school geen optie. Voor mijn gevoel heb ik op deze manier, op de boodschap van Pinksteren, moeten inleveren. Dit is zeker het geval voor niet- islamitische leerlingen. Zo is bijvoorbeeld het beeld van Aslan, vrijwel helemaal verdwenen uit het project. Dat is een verlies, omdat Aslan stond voor het verlossingswerk van Jezus. Het is een bewuste keuze geweest, maar daarom niet minder jammer.

4.2.2 Het project

Het project heeft vele omwegen gekend. Ik heb in juni 2011 het boekje aangepast, voor het Pinksterproject dat op 16 juni plaatsvond. Het project zou toen voor de 4^e keer plaatsvinden. De aanpassing van het programmaboekje zou als product dienen voor mijn afstuderen. Van deze aangepaste versie heb ik de begeleidersversie als bijlage a in dit verslag opgenomen.

Ik heb in deze periode ook de enquêtes voorbereid, om aan het eind van de projectdag bij de laatste evaluatieopdracht te laten invullen. Helaas regende het op 16 juni pijpenstelen. De projectdag is afgelast, waardoor er toen is gekozen om een aangepaste enquête te maken voor de 2^e klassers, die het jaar ervoor het project hebben meegemaakt. Hiervan is het relevante deel van de resultaten te vinden in bijlage d. De insteek van mijn afstuderen was voor mij de aanpassing van het projectboekje. Ik zou daarna gaan zoeken in literatuur hoe de aanpassingen te verantwoorden waren. Uiteindelijk bleek deze insteek niet geschikt voor gedegen literatuuronderzoek. Toen is het idee ontstaan, om te onderzoeken wat het soefisme kan bijdragen aan de herkenbaarheid van het Pinksterproject.

Ik heb het half jaar erna me vooral gericht op de literatuurstudie. Opzoek naar wat het soefisme inhoudt, wat christelijke mystiek is en hoe zij zich verhouden tot elkaar. Vervolgens ben ik dit zo goed mogelijk in dit verslag gaan verwerken. Uiteindelijk is daar een nieuwe route uit ontstaan.

Ik had graag een nog gedetailleerdere versie en zelfs een nieuw projectboekje willen maken. Maar ik heb heel veel tijd nodig gehad voor het theoretische onderzoek en ben ruimschoots over de tijdslimiet heen. Daarbij had ik het projectboekje al een keer aangepast. Ik ben me bewust, dat bij een nieuwe invulling, nieuwe vragen zullen ontstaan en nuance verschillen nog duidelijker naar voren zullen komen. Maar de technische handelingen die komen kijken bij het maken van een programmaboek heb ik al een keer doorlopen. Het is tijdrovend om de informatie op die manier te verwerken. Ik heb daarom voor deze kortere, samenvattende versie gekozen.

*'De religieuze mens zoekt, de mysticus weet zich gevonden'*¹⁴¹

*"interior intimo meo",*¹⁴²

¹⁴¹ (Nauta, 2004) p 12, Jurjen Beumer

¹⁴² (Waaijman, 2001) p 356, Augustinus, vertaling van Waaijman; Gij zijt mij meer nabij, dan ik mezelf nabij ben.

Bronnen

Herziene statenvertaling (2010)

Koran www.koranonline.nl

Koran www.bijbelenkoran.nl (vertaling Leemhuis, F.)

Amstrong, K. (2006) *Een geschiedenis van God*

Amstrong, K. (2009) *Islam*

Haar, M. B. (1999) *Mystiek het andere gezicht van de islam*

Jong, D. S. (1987) *Varen naar de overkant*

Küng, H. (1976) *Christen zijn*

Maas, F. (1999) *Spiritualiteit als inzicht*

Nauta, J. (2004) *Paulus mysticus*

Ploeger, A. K. (1997) *Lessen over God*

Roebben, B. (2007) *Godsdienst pedagogiek van de hoop*

Roothaan, A. (2007) *Spiritualiteit begrijpen*

Schimmel, A. (2011) *Mystical dimensions of islam*

Waaijman, K. (2001) *Spiritualiteit vormen grondslagen methoden*

Waardenburg, J. (2000) *Islam norm, ideaal en werkelijkheid*

Bijlagen

- a. Projectboekje
- b. Verslaglegging Jos Clemens, Pinksterproject
- c. Verhaal Narnia
- d. Onderzoeksresultaten